

DEJSTVA DIVIZIJE U LJETO 1943.
BORBE PROTIV ČETNIČKIH KORPUSA NA MANJAČI I DINARI
BORBE PROTIV NIJEMACA U DALMACIJI

SITUACIJA KRAJEM MAJA

Kapitulacijom 350.000 vojnika i oficira **njemačko-italijanske** grupe armija *Afrika* 12. maja u sjevernoj Africi, situacija za sile Osovine na Apeninskom i Balkanskom poluostrvu postala je vrlo napeta. Nije bilo više fronta u sjevernoj Africi, koji bi zadržavao snage armija zapadnih saveznika da ne izvrše invaziju na jug ili jugoistok Evrope. Sada su te snage bile slobodne. Polazeći i od takve pretpostavke, njemačka Vrhovna komanda naredila je njemačkom komandantu Jugoistoka, general-pukovniku Aleksandru Leru da brani svaki »pedaljk« okupiranog Balkana.

Pošto zimskom operacijom *Vajs* nije uspjelo uništiti jedinice NOV i POJ, koje su iz te operacije izašle ojačane, Hitler je naredio Leru da odmah počne sa novom ofanzivom, opet radi uništenja gja-vnih snaga NOV i POJ. Njemačke divizije su krajem aprila i u prvoj polovini maja postepeno opkoljavale glavne snage Narodno-oslobodilačke vojske, koje su se tada nalazile na teritoriji Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine. Ofanziva je iznenadno počela 15. maja 1943. pod šifrovanim nazivom *Švarc*. U historiografiji narodno-oslobodilačkog rata ta neprijateljeva ofanziva poznata je pod imenom *Bitka na Sutjesci*. U toj ofanzivi Nijemci su upotrijebili najjače snage do tada upotrebljene u borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Predviđajući, istovremeno, mogućnost kapitulacije Italije, zbog opšte konfuzije i demoralizacije koja je u Italiji nastala (prije svega zbog poraza njemačko-italijanske grupe armija »Afrika«), Adolf Hitler je 19. maja 1943, direktivom broj 48-b, naredio komandantu Jugoistoka, generalu Leru, da u takvom slučaju preuzme jadransku obalu i ostrva od italijanskih oružanih snaga. U direktivi, između ostalog, stoji:²³⁵

... »1. — Razvoj situacije može zahtijevati da se Balkan mora braniti samo njemačkim i bugarskim jedinicama.

²³⁵ Knjiga »HITLERSWEISUNGEN FÜR DIE KRIEGSFÜHRUNG 1939—1945.« Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht, Walter Hobatsch 1942. Bernand und Graefe Verlag, Frankfurkt am Main, str. 223.

2. — U tom slučaju komandant Jugoistoka treba najprije da svim raspoloživim snagama što brže zauzme, odnosno preuzme najvažnije dijelove jadranske obale i ostrva i da ih drži kao uporišta dok ne pristignu dovoljna pojačanja . . .«

Direktivom je posebno naglašeno da će na Balkan uskoro stići 6 divizija sa frontova u Evropi, a 5 divizija daje Bugarska za zamjenu njemačkih okupacioni trupa u Srbiji i Makedoniji i u sjeveroistočnom dijelu Grčke.

Istovremeno, razvoj situacije na frontu u sjevernoj Africi pratila je i jugoslovenska izbjeglička kraljevska vlada u Londonu. Još uvijek priznati i podržani od vlada Antihitlerovske koalicije, jugoslovenska izbjeglička vlada i kralj su nakon kapitulacije njemačko-italijanske grupe armija »Afrika« zaključili da je nastupio trenutak povratka u zemlju i preuzimanja vlasti. U vezi s tim, kralj i vlada su se, podržani od vlade Velike Britanije, prebacili iz Londona u Kairo.

Očekivao se početak invazije armija saveznika na ostrvo Siciliju i južno kopno Italije. Do tada četničke snage pod komandom Draže Mihailovića dobile su zadatak da zauzmu Dalmaciju i zapadnu Bosnu, na koju će se, kako se očekivalo, iskrcati i dijelovi invazivnih snaga, kao i jugoslovenska vojska van otadžbine i jugoslovenska izbjeglička vlada na čelu s kraljem.

Draža Mihailović, sprovodeći naređenje kralja i vlade, u kojoj je on bio ministar vojske i mornarice, pored ostalog, preko svog delegata u zapadnoj Bosni Bore Mitranovića formira u Han Kolima, 3. juna 1943. Bosansko-krajiški četnički korpus u čiji su sastav ušli dotadašnji četnički odredi *Kočić*, *Kralj Petar II* i Četnički puk *Manjača*.²⁰⁷

Brojno stanje Bosansko-krajiškog četničkog korpusa bilo je oko 2.000 četnika.

I dok je taj četnički korpus dobio zadatak da dejstvuje sa sjevera na jug i jugozapad, snage Dinarske četničke divizije s područja Knina dobile su zadatak da dejstvuju na sjever prema Bosanskom Grahovu i Drvaru i na sjeveroistok prema Glamoču. Jačina Dinarske četničke divizije bila je oko 5.000 četnika.

Ukupno u borbi protiv 4. divizije na području Glamoča, Mrkonjić-Grada i Bosanskog Grahova nalazilo se oko 7.000 četnika.²³⁷

Na području Like nalazilo se oko 2.500 četnika, od kojih su se pojedine komitske grupe ubacivale preko Une u Bosansku krajinu čak do Bosanskog Petrovca.²⁸⁸

Četnici Bosansko-krajiškog četničkog korpusa nastojali su da se u junu učvrste i u Podgrmeču, na terenu Sanskog Mosta, vršeći ispade u sela Lušci Palanku, Otiš, Eminovce, Dabar, Podvidaču, Slatinu, Donji Lipnik.

²³⁶ AVII, BH-V-9627/1.

²³⁷ AVII, NAV-N-T-313, Roll 208/826.

²³⁸ Deto.

Prvog juna, Štab 2. korpusa izdao je naređenje za operativna dejstva 4, 10. i 12. divizije. Prvo je upoznao štabove divizija sa naređenjem Vrhovnog štaba da 2. bosanski korpus djeluje na teritoriji Bosanske krajine i srednje Bosne, do rijeka Bosne i Neretve i na jug do Dinare, Ržana i Čabulje. Potom je odredio operativna područja divizija, i to:

-v

— 4. divizija operiše u zapadnom dijelu Bosanske krajine, obuhvatajući dio Glamočkog i Livanjskog polja, te mrkonjički i manjački sektor u cjelini, do rijeke Vrbasa;

— 10. divizija operiše na terenu Jajca, Glamoča, Livna, Prozora, Gornjeg Vakufa, Travnika, Busovače, Kreševa, Fojnice, Visokog do' Sarajevskog polja i, na jug, do Čabulje i Duvanjskog polja, i

—• 12. divizija operiše u srednjoj Bosni.

Štab 2. korpusa je podijelio snage 4. divizije na 3 borbene grupe, određujući im prostoriju djelovanja:

— 8. brigada i Podgrmečki odred dejstvovaće na prostoriji Bihać — Cazin — Bosanski Novi — Sanski Most — Vrtoče — Kulen Vakuf, oslanjajući se na masiv Grmeča;

— 6. brigada i Ribnički odred dejstvovaće na prostoriji Bravsko — Sanski Most — Mrkonjić-Grad — Banjaluka — Ključ, dopirući istočno do Vrbasa i Plive, a sjeverno do pruge Banjaluka — Prijedor, naslanjajući se na planinski masiv Klekovača — Crna Gora;

— 10. brigada i Drvarski odred dejstvovaće na prostoriji Bosanski Petrovac — Bosansko Grahovo — Dinara — Šator, naslanjajući se na masive Jadovnika i Šatora.

Štab 2. korpusa postavio je Štabu 4. divizije i glavni zadatak — uništenja četnika na području Glamoča, Mrkonjić-Grada i Bosanskog Grahova. Analogno tome, rasporedio je i glavne snage 4. divizije. Shodno operativnoj zamisli, zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da se 8. krajiška brigada vrati u sastav 4. krajiške divizije.²³⁹

Za obezbjeđenje i kontrolu slobodne teritorije Podgrmeča, Bihaća, Bosanskog Petrovca, Drvara, Bosanskog Grahova i Ključa, Štab 2. korpusa ojačao je oslabljene komande vojnog područja kadrovski, brojno i organizaciono.

Za izvršenje postavljenih zadataka formirane su komande mjesta i partizanskih straža u komandama područja. U Drvarskom vojnom području: komande mjesta u Drvaru, Prekaji, Bosanskom Grahovu, Martin-Brodu i Sajkoviću; u Podgrmečkom vojnom području: komande mjesta u Lušci Palanci, Budimlić Japri, Sanici, Srednjem Dubovniku i Ribniku.

³⁹2AVII, k. 460-B, reg. br. 33/2-16.

Na prostoriji dejstava jedinica 4. divizije u dolinama rijeka Une, Sane i Vrbasa bile su raspoređene snage njemačke 114. lovačke divizije sa ustaško-domobranskim snagama na obezbjeđenju komunikacija.

Ukupne snage neprijatelja na zapadnoj teritoriji Bosanske krajine bile su oko 40.000. Sve te snage bile su raspoređene za obezbjeđenje komunikacija prema obali Jadranskog mora.

Sa druge, pak, strane, četnici Draže Mihailovića imali su zadatak u obratnom smjeru, da od obale Jadranskog mora, preko Dalmacije i zapadne Bosne, spoje se sa četnicima srednje i istočne Bosne, te da tako stvore kompaktnu četničku teritoriju.

U toj situaciji, za jedinice NOV i POJ glavni neprijatelj bili su četnici. Zato, po naređenju Vrhovnog štaba i Štaba 2. korpusa, Štab 4. divizije usmjerava glavne snage 6. i 10. brigade krajem maja u borbu protiv četnika Dinarske četničke divizije na terenu Glamoča. U međuvremenu, 9. brigada 10. divizije, koja je vodila borbu protiv četnika na terenu Mrkonjić-Grada, morala je da pređe u srednju Bosnu, tako da je taj teren ostao bez jedinica NOV i POJ. Tada Štab 4. divizije odvaja 6. brigadu i kreće iz rejona Glamoča prema Mrkonjić-Gradu, a 10. brigadi naređuje da dejstvuje na području kao i ranije — Bosansko Grahovo i Glamoč.

Šesta brigada sa Štabom 4. divizije izbija 3. juna u Dragnić Podove, gdje dolazi do prvih sukoba sa četnicima 3. krajiške četničke brigade Bosansko-krajiškog četničkog korpusa. Četnici bježe prema Pljevi i Mrkonjiću. Vršiti se pretres sela u kojima se oni kriju. Šesta brigada goni ih preko sela Baraća do sela Vrbljana. Iz Vrbljana, 3. bataljon, sa Štabom 6. brigade, nastavlja gonjenje do sela Pecke. Na izvoru rijeke Sane, kod sela Pecke, četnici iz zasjede iznenada 8. juna otvaraju jaku plotunsku vatru od koje gine 1, a ranjeno je 7 boraca. Štab 6. brigade tada naređuje pretres sela Pecke.

Četnici su uspjeli da iznenade 6. brigadu i nanesu joj gubitke, *dbog* toga što borci i rukovodioci 6. brigade nisu poznavali taj teren.

Međutim, četnici nisu mogli iznenaditi snage Ribničkog odreda, jer je narod Ribnika, saradujući s Odredom, otkrivao na vrijeme namjere i pokrete četničkih jedinica. Tako je narod Ribnika, 2. juna, obavjestio Štab Odreda, da su se u selu Vrbljani zadržali četnici 2. bataljona 3. četničke brigade. Odmah je od pravca sela Busije iznenada upao u Vrbljane 2. bataljon Ribničkog odreda i razbio četnike, naniievši im gubitke od 4 poginula i 2 ranjena.

Najveći uspjeh postigao je 2. bataljon Ribničkog odreda 7. juna, taktičkom omanom u napadu na četnike 1. bataljona 3. četničke brigade u selu Graci. Pošto je znao da četnici čim primjete partizane da im se približavaju odmah bježe, Štab 2. bataljona prodire iz Ribnika prema selu Mednoj u sasvim suprotnom pravcu od Graca, a onda, noću 6/7. juna prelazi preko planine Dimitora usiljenim maršem i, rano ujutru 7. juna, potpuno iznenaduje četnike i razbija ih. U selu Graci nastaje opšte bježanje na sve strane. Ubijeno je 6, a ranjeno 4 četnika.

Stab 2. korpusa naređuje Stabu 4. divizije da 11. juna odvoji dva bataljona 6. brigade sa 30 puškomitraljeza, koji će s jednim bataljonom 9. brigade 10. divizije krenuti prema planini Bitovnji, gdje će zajedno sa jedinicama 5. divizije, po naređenju Vrhovnog štaba, prihvatiti snage Glavne operativne grupe NOV i POJ, koje su se probijale sa Sutjeske.

Za komandanta te udarne grupe Stab 2* korpusa je postavio zamjenika komandanta 6. brigade Miću Kolundžiju, a za političkog komesara Dmitra Bajalicu, do tada političkog komesara 6. krajiške brigade.²⁴⁰

Na upražnjeno mjesto političkog komesara 6. brigade postavljen je Ratko Novaković, za zamjenika komandanta Brigade Rade Brkić, a za zamjenika političkog komesara Hajro Kapetanović.

Udarna grupa bataljona krenula je 13. juna pravcem Dragnić — Pljevski Podovi — Vagan do sela Blagaja, gdje se 16. juna sastala sa 2. bataljonom 9. krajiške brigade i, preko Vukovskog, stigla na južne padine planine Bitovnje, gdje ulazi u sastav 5. krajiške divizije. U 5. diviziji u to vrijeme bile su samo 1. i 4. brigada, pa Stab Divizije odlučuje da od 2. i 4. bataljona 6. krajiške brigade i 2. bataljona 9. krajiške brigade formira 11. krajišku brigadu u sastavu 5. divizije.

U 6. brigadi su od tada ostala samo dva bataljona — 1. i 3. Stab 6. brigade uputio je 3. bataljon u Podgrmeč na odmor i popunu, a na terenu Janja, ostao je samo 1. bataljon.

Obavještajci Bosansko-krajiškog četničkog korpusa pratili su pokrete 2. i 4. bataljona 6. brigade prema Bitovnji i, čim su partizani prešli teren Janja u pravcu Kupresa, komandant Bosansko-krajiškog četničkog korpusa naredio je 14. juna napad na Ribnički odred i 1. bataljon 6. brigade.

Po tom naređenju 3. četnička brigada trebalo je da napada 1. bataljon 6. brigade na liniji Gerzovo — Potkraj — Dragnić, s tim, da komitska petorka *Hajduk Veljko* zauzme Čardak i kontroliše Mlinište. Prva i 2. četnička brigada napadaju Ribnički odred.

^ Po dogovoru komandanta četničkog korpusa i komandanta 10. pješačke domobranske pukovnije u Mrkonjić-Gradu, naređeno je 2. bojni da istovremeno krene iz Čađavice, cestom prema Zablau, a potom da sadejstvuje 2. krajiškoj četničkoj brigadi u prodoru na teren Ribnika.

Cilj akcije bio je da se uništi Ribnički odred i 1. bataljon 6. brigade, poubija najveći dio naroda Ribnika, spale kuće, a imovinu opljačka.²⁴¹

Kada su 14. juna sve tri četničke brigade i 2. bojna trebalo da napadnu na teren Ribnika, 3. četnička brigada, plašeći se da dva bataljona 6. brigade nisu otišla prema planini Bitovnji, nije napala na

²⁴⁰ AVII, k. 766-A, reg. br. 25/1.

²⁴¹ AVII, BH-V-10242.

1. bataljon 6. brigade, sem pripucavajući patrolama, dok su njene glavne snage pratile pokret dvaju bataljona 6. brigade sve do Vukovskog,²⁴²

Prva i 2. četnička brigada prešle su u napad, ali su dočekane i, u trodnevnoj borbi na Osoju i Jarčištu, bile potpuno razbijene.

Druga bojna 10. domobranske pješačke pukovnije, za vrijeme borbe 1. i 2. četničke brigade, izbila je preko Veljašnice i sela Slatine do Jabukovca, ali je tu naišla na 3. bataljon Ribničkog odreda, koji ju je potpuno razbio. Ustaše i domobrani pobjegli su nazad u Čadavicu.²⁴³ Ukupno je za 3 dana borbe ubijeno 25 četnika i ustaša, a 4 četnika zarobljena.

Dok su 6. brigada i Ribnički odred vodili borbu protiv četnika i domobrana na terenu Mrkonjić-Grada, za to vrijeme Podgrmečki odred progonio je četnike na terenu Bosanskog Petrovca. Podgrmečki odred napao je 30. maja 160 četnika Mane Rokvića u selu Smoljanima i potpuno ih razbio. Ubijeno je 10 četnika, ranjeno oko 30, a zarobljena 4 četnika, četnici su pobjegli u Bosanski Petrovac i sutradan došli s jednim bataljonom njemačkog 741. puka, spalili 100 kuća u Smoljanima, opljačkali 400 ovaca i 80 goveda.²⁴⁴

Podgrmečki odred se od dana formiranja vrlo brzo razvijao i jačao. Do 1. juna od 3 čete narastao je na 6 četa, od kojih su formirana dva bataljona jačine oko 400 boraca.²⁴⁵ Odred je uspješno obezbjeđivao slobodnu teritoriju i vodio borbe protiv svih neprijatelja, a na prvom mjestu progonio četnike koji su se ubacivali na područje Podgrmeča u rejonu Sanskog Mosta. Tako su snage 2. bataljona, koje su držale položaje prema Sanskom Mostu, protjerale 14. juna četničke bande iz sela Gaidžika i Podvidače. Četnici su pobjegli preko Sane prema Prijedoru.

Četnici se na terenu Bosanskog Novog i Bosanske Krupe nisu pojavljivali, ali su se zato Nijemci, ustaše i domobrani stalno kretali cestom Bosanska Krupa — Jasenica — Risovac — Krnjeuša — Vrtoče, radi kontrole i održavanja te, za njih, vrlo značajne komunikacije. Pojedini vojnici iz tih kolona ispadali su u sela, radi pljačke, ali su ih dočekivale jedinice Ribničkog odreda i likvidirale.²⁴⁶

Na području Cazinske krajine, 8. brigada je 1. juna sa 2 bataljona napala neprijatelja u Pećigradu, koji se bio utvrdio u staroj srednjovjekovnoj tvrđavi. Vatrom iz minobacača neprijatelj je razbijen. U 3,55 sati 1. juna Pećigrad je bio oslobođen.²⁴⁷ Zarobljeno je

²⁴² AVII, BH-V-10267.

²⁴³ AVII, BH-V-770.

²⁴⁴ AVII, k. 1630, reg. br. 6/3.

²⁴⁵ AVII, k. 1630, reg. br. 6/3.

²⁴⁶ AVII, k. 1630, reg. br. 7/3.

²⁴⁷ Izudin Čaušević, *Monografija 8. krajiška brigada*, izdanje VIZ, 1981. Beograd, str. 100—101.

8 vojnika, a zaplijenjeno 7 pušaka i nešto municije. Gubici 8. brigade 2 poginula i 4 ranjena borca. Neprijatelju u Pećigradu pošle su u pomoć 11. domobranska pukovnija iz Cazina, ali ih je dočekaio 3. bataljon i razbio. Oko 17 sati 1. juna kreće 8. brigada u napad na selo Tržac, ali neprijatelj bježi. Stiže pojačanje od 80 Nijemaca, ali su i oni razbijeni i natjerani u bjekstvo.

Poslije oslobođenja Pećigrada, 8. brigada kreće po naređenju Unske operativne grupe u napad na neprijatelja u Slunju. To uporište, s uporištem u Velikoj Kladaši i Topuskom, predstavljalo je za komandu njemačke 114. lovačke divizije najvažniju odbrambenu liniju u dolini Une od Bosanskog Novog do Bosanske Krupe. Zato su u ova tri uporišta bile stalno raspoređene jake snage ustaša, domobrana i žandarma. U Velikoj Kladaši bila je komanda 11. pješačke domobranske pukovnije. U Slunju, početkom juna, bilo je oko 350 domobrana, ustaša i žandarma.²⁴⁸

Na Slunj su napali 1. i 4. bataljon 8. brigade i 1. i 2. bataljon 4. banijske brigade. Ostale snage 8. brigade, 4. banijske brigade i Kordunaškog odreda obezbjeđivale su tu akciju. Napad je počeo 3. juna u 21 sat, a završio se bjekstvom glavnih neprijateljevih snaga noću 3/4. juna. Jedinice 8. brigade uspjele su da zarobe 17 neprijateljevih vojnika. Njemačke i ustaško-domobranske jedinice napale su 4. juna od Cazina u pravcu Slunja da povrate to uporište, ali ih je dočekaio 2. bataljon 8. brigade kod sela Šturlića i natjerao u bjekstvo prema Cazinu. Neprijatelj je istog dana, istovremeno napao i od Velike Kladaše, te je 5. juna ponovno prodro u Slunj. U tim borbama imao je 3 poginula i 2 ranjena vojnika.

Na području Bosanskog Grahova i Glamoča četnici Dinarske četničke divizije 6 puta brojno jači od 10. krajiške brigade, ponovno su se koncentrisali u rejonu sela Glavice sjeverozapadno od Glamoča radi prodora na sjever prema Mrkonjić-Gradu i na sjeverozapad prema Drvaru. Napala ih je 10. krajiška brigada i oni bježe u Glamoč pod zaštitu ustaša. U Glamoču su ustaše i četnici napravili zajednički plan za napad na 10. brigadu, i to četnici zaobilazno da preko Staretine udare bočno i s leđa, a ustaše s fronta od Glamoča. Došlo je do žestoke borbe 15. juna 1943. u kojoj je razbijeno 1.500 ustaša i četnika.²⁴⁹ Ubijeno je 18 ustaša i 47 četnika, a ostali su se povukli. Zarobljeno je 5 četnika.

Dok je 10. brigada od 1. do 15. juna vodila borbu na terenu Glamoča, četnički puk *Gavrilo Princip* Dinarske četničke divizije, prodro je na teren Bosanskog Grahova i izvršio zločin nad stanovništvom. Ubijen je na najzvjerskiji način veći broj ljudi, među kojima su Janka Bobića iz sela Peći živog spalili, Stevanu Trivanu prvo su odsjekli ruku, a onda ga zaklali. Milu Ceku iz sela Obljaja tukli su dok nije umro od batina, Jovana Galića iz sela Marinkovaca zaklali su i zazidali u zid, Savu Jarića iz sela Tiškovaca, narodnog

²⁴⁸ Izuclin Caušević, isto, str. 102—103.

²⁴⁹ AVII, k. 766-A, reg. br. 28/1.

stražara, razapeli su i tako je u najvećim mukama umro.²⁵⁰ Zbog tih zločina 10. brigada najhitnije je krenula na teren Bosanskog Grahova, uspjela da rastera četnike i zaštititi narod.

IBorbe su nastavljene i u drugoj polovini juna 1943. na svim područjima 4. divizije.

Podgrmečki odred digao je u vazduh 16. juna blindirani voz na pruži Bosanska Krupa — Bosanski Novi. Neprijatelj je, potom, izišao prikriveno u Gornje Petroviće. Na njega je, slučajno, naišao jedan vod 2. čete 1. bataljona Podgrmečkog odreda. Od iznenadne vatre neprijatelja, poginulo je 5 boraca.

Ribnički odred dočekao je 21. juna u zasjedi na cesti u Paunovcu jednu njemačku patrolu i zarobio jednog njemačkog vojnika, a dva ranio.

Deseta brigada, koja je krenula sa glamočkog na kninski sektor radi sadejstva sa ličkim snagama, u vezi sa čišćenjem Kninske krajine, vodila je 23. juna borbu sa jedinicama Dinarske četničke divizije koje su pokušavale da izbace iz sela Golubića jedan bataljon 10. brigade. U toj borbi Brigada je imala 2 lakše ranjena borca, a četnici su pretrpjeli znatno veće gubitke.

Četnici su se prikrili na planini Plješevici i dočekali 24. juna jedan vod 3. bataljona 10. brigade u zasjedi, otvorili vatru i ubili 2, a ranili 3 borca.

Prvi bataljon Podgrmečkog odreda dočekao je 24. juna na cesti Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac neprijatelja i ubio jednog, a ranio dva neprijateljeva vojnika.

Grahovska četa Drvarskog odreda vodila je 25. juna cijeli dan borbu u Jelinom Polju sa četnicima, koje je uspjela protjerati.

Udarni bataljon Drvarskog odreda na cesti Bosanski Petrovac — Oštrelj, dočekao je 27. juna njemačku komoru i potpuno je uništio.

Na području Cazinske krajine, u okviru plana Unske operativne grupe za oslobodjenje Cetingrada i Velike Kladuše, 8. brigada dobila je zadatak da obezbijedi tu operaciju s pravca Cazina i Topuskog. Cetingrad je oslobođen i zarobljeno je 160 neprijateljevih vojnika noću 16/17. juna, a 17. juna 8. brigada oslobodila je i Bužim. Situacija je bila povoljna da se odmah napadne neprijatelj u Velikoj Kladuši, gdje se nalazio Štab 11. pješačke domobranske pukovnije sa jednom bojnomo obrana i jednom bojnomo ustaša naoružanih sa 4 topa, 6 teških mitraljeza, 16 puškomitraljeza i 3 teška minobacača.

Međutim, Štab Unske operativne grupe kasnio je sa napadom i naredio da se Velika Kladuša napadne tek noću 20/21. juna. Međutim, to je bilo dovoljno njemačkoj komandi da prebaci kamionima i vozovima njemački 721. i 741. puk na područje Cazinske krajine, radi odbrane linije Topusko — Velika Kladuša — Slunj, sa koje je branio komunikacije u dolini Une. I kada su jedinice Unske operativne grupe noću 20/21. juna prodrle u Veliku Kladušu, a 8.

²⁵⁰ AVII, k. 457, reg. far. 1/2.

brigada 21. juna već pritisla neprijatelja u Kladuši da se preda, oko 14 sati pristigle su jedinice njemačke 114. divizije, zbog čega su se jedinice Unske operativne grupe povukle.²⁵¹ Poslije te akcije 8. brigada, po naređenju Štaba 2. korpusa, vraća se u sastav 4. krajiške divizije.

Osma krajiška brigada vratila se u Podgrmeč 30. juna u selo Veliku Rujišku na odmor. Uz put je 4. bataljon zarobio 25 domobrana iz posade željezničke stanice Rudice."*

BORBE U TOKU JULA

Krajem juna i početkom jula 1943. Nijemci su s ustašama izvodili užurbane pripreme predviđajući kao mogućnost invaziju anglo-američkih snaga na istočnu obalu Jadranskog mora.

Njemački komandant Jugoistoka na osnovu takve procjene, raspoređuje najjače snage u dolinama rijeka Une, Sane, Neretve i Bosne. To su stratezijski pravci, koje je odlučio da brani odsudno, braneći na taj način i dio Balkana.²⁵²

U dolini Une naredio je da rejon Bihaća, Kulen Vakufa i do tuda dio italijanske okupacione zone Donji Lapac i Nebljuse, posjedne njemačka 114. lovačka divizija, ojačana sa 2. ustaško-domobranskim lovačkim zdrugom.

U dolinu donjeg toka Vihasa, Sane i Une, od Bosanskog Novog do Bosanske Krupe, rasporedio je njemačku 373. diviziju, koja je do tada posjedala područje Travnika, Bugojna i Kupresa. Prvi dijelovi te divizije, već početkom jula, stigli su u Prijedor i Banjaluku. Sve ustaško-domobranske snage na teritoriji njemačke 373. divizije, koje su bile ranije pod komandom njemačke 114. lovačke divizije, stavljene su pod komandu 373. divizije.

I četnici Dinarske četničke divizije krajem juna i u toku jula pojačali su propagandu i, u vezi s tim, pripreme za pojačanu borbu protiv 4. divizije.

Komandant Dinarske četničke divizije u sporazumu sa komandantom italijanske divizije *Sasari* u Kninu, naredio je 28. juna 1943. zbor naroda u selu Kosovu južno od Knina.²⁵³ Cilj zbora je bio mobilizacija novog ljudstva u četničke jedinice.

Poslije zbora četničke vođe pravile su planove za razbijanje 4. divizije. U vezi s tim, na terenu Bosanskog Petrovca oko 200 četnika pod komandom četničkih vođa Mane Rokvića i Nikole Čuka, nastojali su da ovladaju tim terenom. U tom pogledu imali su punu podršku Nijemaca i ustaša.

U rejonu sela Krnjeuše, početkom jula, formirana je Krnjeuška četnička četa u jačini od 30 četnika. Komandir čete bio je Živko Kovač iz Hercegovine.

U rejonu sela Vodenice, formirana je Vođenička četnička četa u jačini od 65 četnika. Komandir Nikola Cuk.

²⁵² AVII, k. 766-A, reg. br. 28/1.

²⁵³ Ratni dnevnik OKW, knjiga 3/2, str. 275—1155.

²⁵³ AVII, k. 86, reg. br. 12/15-1.

U rejonu sela Kolunića, formirana je Kolunićka četnička četa sa komandirrom Draganom Mrkićem.

Petrovačka četnička četa, jačine 70 četnika, formirana je u selu Bujadince. Komandir Gojko Grubor.

Krajem juna i u prvoj polovini jula, komandant bosanskih i ličko-dalmatinskih četničkih odreda, i komandant Dinarske četničke divizije, pripremali su se za ofanzivu prema Drvaru i Glamoču. U sklopu tih priprema formirali su od snaga na terenu Bosanskog Grahova, Livna i Glamoča dvije četničke brigade *Starac Vujadin* i *Šator*. Te dvije brigade dobile su zadatak, da kada glavne snage Dinarske četničke divizije napadnu prema Drvaru i Glamoču, one napadnu partizanske jedinice bočno i s leđa.

Štab 4. divizije na vrijeme je obavješten od Štaba 10. brigade da četnici Dinarske četničke divizije pripremaju novi napad iz rejonu Knina na teren Bosanskog Grahova. O tome je obavješten i Štab 2. bosanskog korpusa, koji je naredio Štabu 4. divizije da se 6. brigada odmah orijentiše prema selu Tičevu. Istovremeno, Štab 2. korpusa predložio je Štabu Kninskog sektora NOV i PO Hrvatske, da 2. hrvatska brigada ostvari čvršće sadejstvo sa 10. krajiškom brigadom u borbi sa Dinarskom četničkom divizijom.²⁵⁴

Četnici nisu mogli odmah napasti, jer im je trebalo vremena za pripremu napada. Za to vrijeme 4. divizija je neprekidno napadala neprijatelja u uporištima i na komunikacijama.

Deseta krajiška brigada sadejstvovala je 2. jula u borbi sa ličkim jedinicama NOV i POJ u borbi protiv četnika i Italijana s položaja na Glogovu i Orlovcu (trg. 1201) na desnoj strani rijeke Butušnice. Četnici i Italijani su razbijeni i protjerani nazad u Knin.

Prvi bataljon Podgrmečkog odreda na cesti Otoka — Blatna dočekao je 3. jula iz zasjede jednu bojnu ustaša i razbio je.

Istog dana 3. bataljon Ribničkog odreda dočekao je na cesti u rejonu Ključa, kod Velečeva, 40 ustaša i razbio ih. Ubijeno je 5, a ranjeno 7 ustaša. Plijen 2 puškomitraljeza, 3 puške i druga ratna oprema.

Takođe, istog dana 2. bataljon Ribničkog odreda, u zasjedi na cesti Ključ — Mrkonjić-Grad, kod grahovačkog groblja, dočekao je i uništio jedan kamion sa 13 ustaša.

Udarni bataljon Drvarsko-petrovačkog odreda dočekao je 4. jula kod Kozila i razbio veći broj četnika.

Prvi bataljon Ribničkog odreda, u zasjedi na cesti Ključ — Bosanski Petrovac, kod sela Janjila, uništio je 5. jula jedan kamion. Ubijeno 8 Nijemaca, a više ih je ranjeno. Plijen: 5 pušaka, jedan automat i ostala ratna oprema.

Od 5. do 15. jula su 3. i 4. bataljon 8. brigade obezbjeđivali na prostoriji Veliki Stjenjani — Bjela — Prkosi žetvu od neprijatelja.

Šest stotina četnika i Italijana napalo je 5. jula 10. krajišku brigadu na položajima na Orlovici, sjeverno od Knina. Nakon žes-

²⁵⁴ AVII, k. 456, reg. br. 5/1-5.

toke i duže borbe četnici i Italijani protjerani su nazad prema selu Golubiću u Kninu, uz gubitke od 24 mrtva i 18 ranjenih. Gubici 10. brigade 6 ranjenih boraca.

Drvarsko-petrovački odred dočekaio je 6. jula Nijemce i četnike kod Bjelaja. Ranjeno je više Nijemaca i četnika.

Prvi bataljon Podgrmečkog odreda postavio je 7. jula zasjedu na cesti Bosanska Krupa — Bosanski Novi ^{kod sela} Rakana. Naišla je neprijateljeva komora — 25 zaprežnih kola, koju je pratilo 8 konjanika, 10 biciklista, 2 motociklista i 2 oficira na konjima. Kolona se kretala od Bosanske Krupe za Bosanski Novi. Otvorena je jednovremena vatra i kolona je uništena. Pošto je ubrzo stigao oklopni voz, plijen se nije mogao izvući.²³⁵

Četvrti bataljon 10. brigade napao je 8. jula četnike u selima Marinkovci i Obijaj. Četnici su uz veće gubitke pobjegli.

Treći bataljon 6. brigade napao je 8. jula četnike u selu Jase novim Potocima. Četnici su pobjegli ostavljajući opljačkanu stoku, kuhinju i namirnice.

Tri bataljona 10. brigade progonila su 10. jula četnike u selima Marinkovci, Luka i Ugarcu. Ubijeno je 8, a zarobljeno 2 četnika. Plijen 7 pušaka.

Istog dana, Vakufska četa Drvarsko-petrovačkog odreda, vodila je borbu sa Nijemcima kod Vrtoča i naterala ih da se povuku u uporište.

Savjetovanje političkih komesara brigada i odreda 4. krajiške divizije, pod rukovodstvom političkog komesara 4. divizije Boška Šiljegovića, počelo je 10. jula. Savjetovanju su prisustvovali politički komesar 8. brigade Avdo Ćuk, politički komesar 10. brigade Nikola Kotle, a zbog službene odsutnosti nije prisustvovao politički komesar 6. brigade, već komandant Uroš Bogunović Roca. Iz odreda su prisustvovali politički komesar Drvarsko-petrovačkog odreda Dušan Jaglica, politički komesar Ribničkog odreda Obrad Stišović i politički komesar Podgrmečkog odreda, Stojan Makić. Savjetovanju je prisustvovao i zamjenik komandanta 4. divizije Petar Vojinović.²³⁶

U uvodnoj riječi politički komesar 4. divizije istakao je da je sastanak bilo potrebno i ranije održati, ali zbog raštrkanosti jedinica, to nije bilo moguće.

Potom je politički komesar 4. divizije upoznao prisutne sa situacijom u svijetu i u zemlji. Istakao je da su fašističke države Njemačka i Italija u prvoj polovini 1943. svugdje pretrpjele poraze na kopnu, moru i u vazduhu, da su izgubile bitku kod Staljingrada i u sjevernoj Africi, i da je na pomolu kapitulacija Italije.

Na savjetovanju je zaključeno da je u datoj situaciji najvažniji zadatak 4. divizije, borba protiv četnika i njihovog uticaja na njihovoj teritoriji.

²³⁵ AVII, k. 1630, reg. br. 10/1-3.

²³⁶ AVII, k. 767-A, reg. br. 5-1/5.

Zatim je zaključeno da je moralno-političko stanje u jedinicama 4. divizije i navedenih odreda vrlo dobro. Brojno stanje 4. divizije i odreda na dan 10. jula iznosilo je 4.137 boraca i starješina.²⁵⁷ Od ukupnog broja boraca i starješina, 50 posto su bili članovi KPJ, kandidati za prijem u KPJ i članovi SKOJ-a.

Borbe jedinica 4. divizije nastavljaju se i u drugoj polovini jula 1943.

Na maršu prema Ključu 15. jula, 4. bataljon 8. brigade je kod sela Suvaje, na cesti Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac, dočekao veću kolonu njemačke komore s jakim obezbjeđenjem. Neprijatelj je iznenada napadnut jakom vatrom sa bliskog odstojanja. Poginulo je 40 Nijemaca, a više ranjeno. Zaplijenjeno je 5 zaprežnih kola s konjima, u kojima se nalazilo 1.500 kg brašna i 20 pušaka sa municijom.

Poslije ovog napada 8. brigada je produžila pokret prema Ključu, gdje je stigla 17. jula. Na Ključ je slijedeće noći trebalo napasti.

U Ključu se nalazila posada jačine jedne bojne 10. pješačke pukovnije ojačana ustaškom milicijom i žandarmima. Ukupno 800 domobrana i ustaša, od kojih 150 ustaša preobučениh u domobranske uniforme, rodом iz okolnih sela. Ustaše i domobrani bili su naoružani sa 40 puškomitraljeza i 4 haubice 105 mm.

Oko Ključa su Talijani još u oktobru 1941. izgradili nekoliko linija rovova za odbranu grada, koje su sada ustaše produbile i ojačale za svoju odbranu. Zidine izgorjelih kuća u dotadašnjim borbama pretvorene su u prava utvrđenja.

Štab 4. divizije koji je planirao napad, naredio je da dva bataljona 8. brigade, Ribnički odred i 3. bataljon 6. brigade, napadnu noću 17/18. jula u 24 sata neprijateljeve snage u Ključu. Dva bataljona 8. brigade objezbjeđuju akciju od sela Čađavice, gdje se nalazila 2. bojna 10. pješačke pukovnije, i od Bravske, gdje su se nalazile snage jednog bataljona Nijemaca. Prema Vrpolju, gdje se nalazila satnija domobrana, i Sanskom Mostu, gdje su bile jače neprijateljeve snage, bio je raspoređen 2. bataljon Podgrmečkog odreda.

Napad je počeo u ponoć 17/18. jula sa svih strana. Neprijatelj je pružio žestok otpor. Borba je vođena sve do zore. Iako su jedinice 4. divizije zauzele veći dio grada, neprijatelj se uporno branio sa dva dominantna položaja, a naročito sa Tomaševića kule. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke, ali je i 4. divizija imala znatne. Zato je Štab 4. divizije u zoru donio odluku o povlačenju da gubici ne bi bili veći, posebno od avijacije, čiji je napad očekivan u toku dana.

Ukupni neprijateljevi gubici bili su preko 100 poginulih i ranjenih, među kojima i 2 njemačka oficira, a vlastiti 16 poginulih i 35 ranjenih.²⁵⁸ U napadu na Ključ zarobljeno je 110 neprijateljevih vojnika i jedan zastavnik, a zaplijenjeno 87 pušaka, jedan njema-

²⁵⁷ AVII, K. P. Sarajevo, 3/152.

²⁵⁸ AVII, k. 766-A, reg. br. 17/2.

čki laki mitraljez, 2 automata, 3 dvogleda, 50 kg šećera, 500 kutija šibica, 50 kg soli, 24.000 cigareta, 40 konja i druge ratne opreme.

Podgrmečki odred jačine 2 čete, na cesti Sanski Most — Lušci Palanka, kod sela Kamengrada, dočekaio je 19. jula 2 kamiona, 3 motocikla i 40 motociklista Nijemaca. Jakom plotunskom vatrom sa bliskog odstojanja, Nijemci su potpuno uništeni. Plijen 30 bicikla, 2 puškomitraljeza *šarac*, 10 pušaka, jedan automat, 3 sanduka ručnih bombi, 2 radio-stanice, 4 sanduka eksploziva sa specijalnim upaljačima za električno paljenje i 3 sanduka municije.

Drugi bataljon Ribničkog odreda, na cesti Ključ — Mrkonjić-Grad u" selu Velečevu, postavio je 24. jula zasjedu jednoj satniji domobrana i ustaša, koje su krenule u susret snabdjevačkoj koloni iz Ključa prema Čadavici koja je materijalno obezbjeđivala posadu Ključa. U bliskoj borbi ubijeno je 84 neprijateljeva vojnika. Plijen: 48 pušaka, 6 puškomitraljeza »šaraca«, 2 teška mitraljeza, 2 automata, 3 revolvera, jedan dvogled, jedan telefon, 5 tovarnih konja i ostala ratna oprema. Među poginulima bila su i 2 njemačka oficira. Zarobljen je i zapovjednik satnije. Gubici Ribničkog odreda bili su 7 poginulih i 12 ranjenih boraca.

BORBA SA ČETNICIMA NA TIČEVU 24. JULA

Komandant bosanskih i ličko-dalmatinskih četničkih snaga, potpukovnik Aćimović, naredio je komandantu Dinarske četničke divizije i komandantu Bosansko-krajiškog četničkog korpusa, da u toku jula izvrše pripreme i napadnu 24. jula snage 4. divizije, razbiju ih i ovladaju zapadnim dijelom teritorije Bosanske krajine, na području Bosansko Grahovo — Drvar — Glamoč — Mrkonjić-Grad.

Dolaskom potpukovnika Aćimovića za komandanta bosanskih i ličko-dalmatinskih četničkih snaga, Dinarska četnička divizija je reorganizovana, tako što je u njenom sastavu formirano više korpusa. Formirani su: 501. i 502. korpus, zatim, Bosanski korpus i korpus *Velebit*, zatim Drvarsko-petrovački četnički odred i Splitsko-šibenski četnički odred, te komitski odredi *Đekić*, *Marić* i *Luka Popović*. Brojno stanje te četničke grupacije bilo je oko 4.830 četnika, naoružanih sa: 4.501 puškom, 106 puškomitraljeza, 32 teška mitraljeza, 11 minobacača 45 mm i 2 minobacača 81 mm. Od ukupnog broja, u borbi protiv 4. divizije učestvovalo je oko 4.000 četnika.²⁵⁹

Na 8. i 10. krajišku brigadu u rejonu sela Veliko i Malo Tičevo, napali su 24. jula 501. korpus Dinarske četničke divizije, jačine 1.075 četnika, i 502. korpus jačine 1.385 četnika.²⁶⁰ Cilj napada je bionda se razbije 8. i 10. brigada 4. divizije, prodre na područje Glamoča i Drvara i spoji se sa snagama Bosansko-krajiškog četničkog korpusa.

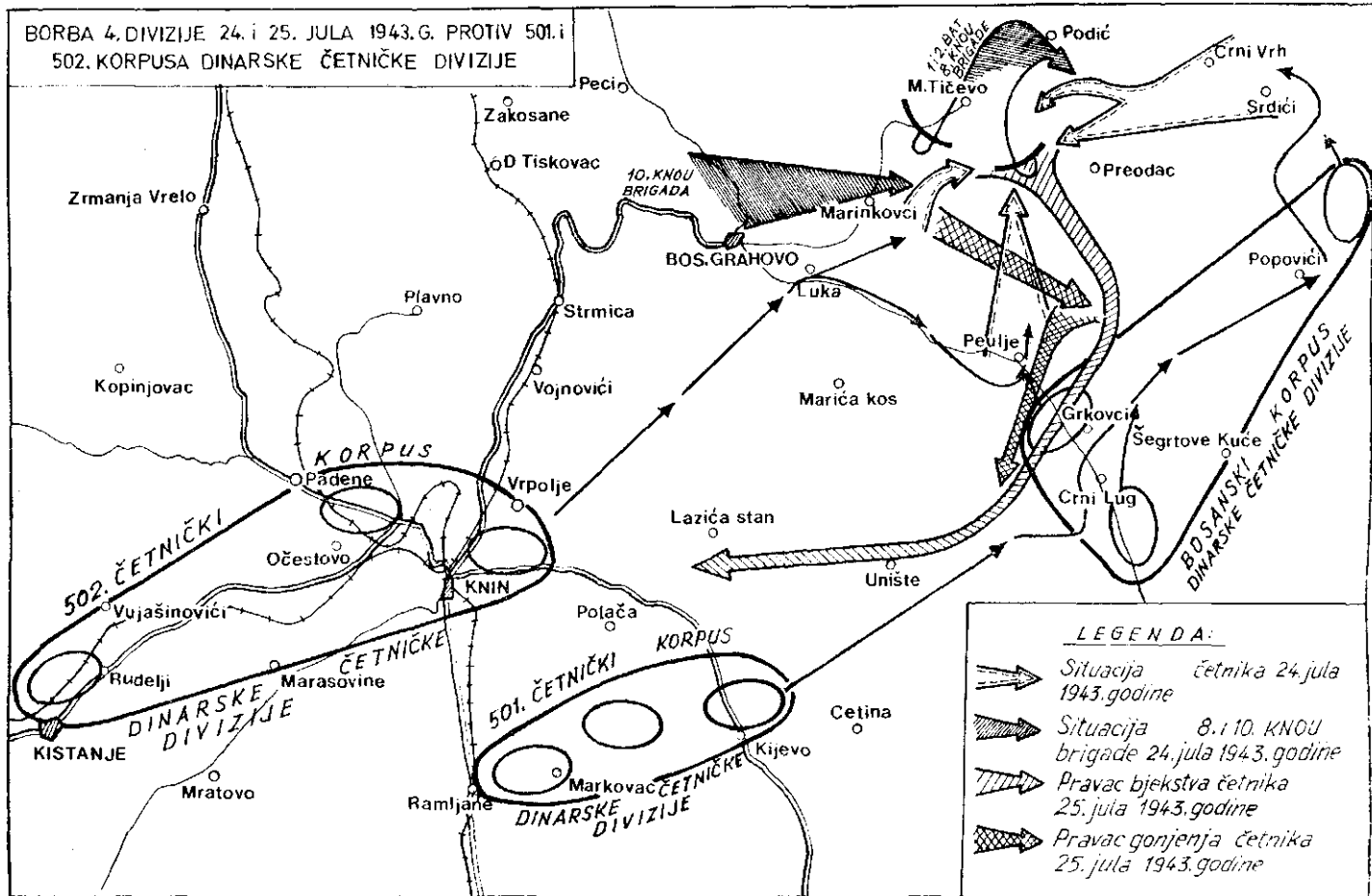
U selima Veliko i Malo Tičevo nalazili su se samo 1. i 2. bataljon 8. brigade, dok su 3. i 4. bili na sektoru sela Prkosi i Veliki Stijenjani.²⁶¹

²⁵⁹ AVII, k. 152, reg. br. 25/5.

²⁸⁰ AVII, H-V-384.

²⁶¹ Izudin Čaušević, 8. *krajiška NOU brigada*, str. 121.

BORBA 4. DIVIZIJE 24. i 25. JULA 1943. G. PROTIV 501. i 502. KORPUSA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE

Borba 4. divizije 24. i 25. jula 1943. protiv 501. i 502. korpusa Dinarske četničke divizije

Snage 501. i 502. četničkog korpusa Dinarske četničke divizije, ojačane jedinicama Bosanskog četničkog korpusa iste divizije, koji su, uglavnom, služili kao vodiči, napale su 1. i 2. bataljon 8. brigade jednovremeno sa svih strana. Jedna jača kolona napala je s istočne strane, od pravca sela Rora i Preodaca, a druga manja, sa sjevera preko Malinovca (trg. 1254 i preko kote 1150). S juga je napala od pravca sela Peulja, preko Crnca i kroz šumu Doline, treća kolona, a četvrta preko Marinog Brda na jugozapadni dio sela Veliko Tičevo. Napad je izvršen u zoru 24. jula 1943.

Prvi i 2. bataljon 8. brigade noću 23/24. jula postavili su svuda oko sela Malo i Veliko Tičevo jače patrole, koje su na vrijeme otkrile nastupanje četničkih kolona, te javile Štabu 8. brigade i štabovima bataljona, koji su odmah spremili jedinice za borbu. Borba je primljena na bregovima iznad sela. Pošto su četnici bili 5 puta jači, snage 8. brigade koje su bile opkoljene, postepeno su se povlačile iz sela. Za to vrijeme Štab 8. brigade uputio je dvije čete zaobilaznim putem, kroz šume, da napadnu četnike s leđa u trenutku, kada bataljoni pređu u protivnapad. Protivnapad je izvršen, a jednovremeno su napale i dvije čete s leđa, što je stvorilo među četnicima paniku, pa su u neredu odstupili prema planini Šatoru i Glamoču. U međuvremenu, stigla su u pomoć 8. brigadi 2 bataljona 10. brigade, te su zajedničkim snagama gonili četnike. Bila je to prva vrlo uspješna borba 8. brigade sa četnicima, ali i u kojoj je Brigada imala 12 ranjenih boraca.

Gonjenje četnika nastavljeno je i 25. jula. Prvi i 2. bataljon 8. brigade pretresali su sela Peulje, Marinkovce i Nuglašicu u podnožju planine Šatora, a zatim i vrletnu planinu Šator. Četnici su bježali i skrivali se u bespućima.

Jedinice 10. brigade gonile su glavninu četničkih snaga 501. i 502. korpusa Dinarske četničke divizije prema Gnjatu i Dinari, odnosno prema selu Uništima. Četnici su pokušali dati posljednji organizovan otpor na Gnjatu, ali su u borbi prsa u prsa sa 10. brigadom potpuno razbijeni.²⁶²

Najveće gubitke pretrpjela je četnička brigada *Starac Vujadin*. Od 225 četnika preko 100 ih je poginulo, ranjeno i nestalo, a znatan broj ih se i predao.

U tim borbama 10. brigada imala je 1 poginulog i 4 ranjena borca.²⁶³

Dok su 8. i 10. brigada vodile borbu protiv četnika Dinarske četničke divizije, 6. brigada vodila je borbu protiv četnika Bosansko-krajiškog četničkog korpusa na terenu Mrkonjića.

Prvi bataljon 6. brigade napao je 26. jula komoru 3. krajiške četničke brigade i zaplijenilo 1 sanduk municije, 8 ručnih bombi, 6 konja, 9 sanduka *cvibaka* (prepečeni hleb-dvopek), 30 kg šećera, 25 kg makarona, koje su upravo dobili od Nijemaca. Ubijeno je 6, ranjeno 10, a zarobljen jedan četnik. Vlastiti gubici jedan poginuo i 2 ranjena borca.

²⁶² AVII, k. 456, reg. br. 22/1-5.

²⁶³ AVII, k. V66-A, reg. br. 17/12.

Deseta brigada, u sadejstvu sa ličkim snagama koje su prodirale preko Strmice i Plješevice, napali su 31. jula četnike u šumi Rikovac i selima Peulje, Luci, te ih goneći, izbila i u planinu Gnjat. Borba je trajala čitav dan. Četnici su pretrpjeli veće gubitke. Gubici 10. brigade 4 ranjena borca.

NOVA ORGANIZACIJA ODREDA I POSTAVLJENJA U 4. DIVIZIJI

Štab 2. korpusa formirao je 22. jula *Grmečku grupu NOP odreda*,²⁶⁴ sastava: Drvarsko-petrovački odred, jačine 450 boraca; Podgrmečki odred, jačine 900 boraca i Ribnički odred, jačine 1.000 boraca — ukupno 2.350 boraca.

Vrhovni komandant je Kozarski odred, koji je do tada bio u sastavu 1. bosanskog korpusa, stavio 10. avgusta pod komandu Štaba 2. korpusa. Naređenjem Štaba 2. korpusa, Kozarski odred ušao je u sastav Grmečke grupe odreda. Toga dana (10. avgusta) Grmečka grupa odreda imala je u svom sastavu ukupno oko 3.600 boraca.

Istovremeno 4. divizija, u čijem su sastavu bile 6, 8. i 10. krajiška brigada imale su ukupno oko 2.500 boraca.

Štab 2. korpusa formirao je 1. avgusta, na terenu Bosanskog Grahova, Grahovsko-peuljski odred *Gavrilo Princip*, koji je stavio pod komandu Štaba 4. divizije.

Štab 2. korpusa je 12. avgusta, naredbom broj 20, izvršio slijedeća postavljenja:²⁶⁵ za vršioca dužnosti zamjenika komandanta 2. bosanskog korpusa postavljen je Branko Poljanac, do tada komandant 4. divizije; za vršioca dužnosti komandanta 4. divizije, Petar Vojinović, do tada zamjenik komandanta Divizije; za vršioca dužnosti komandanta 10. divizije, Velimir Knežević, do tada komandant 10. brigade; za vršioca dužnosti komandanta Grmečke grupe odreda, Milorad Mijatović, do tada komandant 10. divizije, i za vršioca dužnosti političkog komesara Grmečke grupe odreda, Ilija Došen.

Istom naredbom, Štab 2. korpusa izvršio je i postavljenja u štabovima brigada i odreda: za komandanta 10. brigade postavljen je Vlado Prošić, do tada komandant Drvarsko-petrovačkog odreda; za političkog komesara 10. brigade Miloš Marčeta, do tada zamjenik političkog komesara 10. brigade; za zamjenika komandanta 10. brigade, Savo Kesar; za zamjenika političkog komesara 10. brigade, Živko Rodić; za komandanta Grahovsko-peuljskog odreda *Gavrilo Princip*, Minko Višekruna; za političkog komesara Grahovsko-peuljskog odreda, Jovo Dronjak; za komandanta Drvarsko-petrovačkog odreda, Branko Tanjga, do tada zamjenik komandanta istog odreda, i za političkog komesara Drvarsko-petrovačkog odreda, Boro Kecman, do tada zamjenik komandanta 10. brigade.

²⁶⁴ AVII, k. 456, reg. br. 357/1.

²⁶⁵ AVII k. 457 reg. br. 1/1-2.

U julu 1943. invazione snage zapadnih saveznika brzo su prodirale preko ostrva Sicilije prema južnom kopnu Italije. Njemačke divizije povlačile su se i prebacivale na italijansko kopno, a italijanske divizije, većinom, predavale su se nastupajućim anglo-američkim armijama.

Zbog takvog nepovoljnog razvoja situacije, njemačka Vrhovna komanda oružane sile naredila je njemačkom komandantu Jugostoka da pojača odbranu pravaca dolinom Une i Neretve, jer se očekivalo da Italija može svaki dan da kapitulira, a anglo-američke snage da počnu s invazijom na Italiju i istočnu obalu Jadranskog mora.

Njemački komandant Jugostoka, radi pojačanja odbrane pravca dolinom Une, naređuje njemačkom komandantu trupa u NDH da pojača snage u donjem toku Vrbasa, Sane i u cijelom toku Une, povlačeći snage sa manje važnih prostora i pravaca.

General Liters naređuje 11. avgusta da se njemačka 114. lovačka divizija koncentriše u rejonu Ličko Petrovo Selo — Donji Lapac — Kulen Vakuf, a da prostoriju i komunikacije u donjem toku Vrbasa, Sane i Une do Bihaća, preuzme za obezbjeđenje njemačka 373. divizija *Tigar*, koja se do tada nalazila na obezbjeđenju prostorije Travnik — Bugojno — Jajce.²⁶⁶

Na osnovu naređenja generala Litersa, komandant njemačke 373. divizije izdao je 12. avgusta zapovjest za premještanje svoje divizije na novu prostoriju.²⁶⁷

On je u zapovjesti, između ostalog, naveo:

»1.) 373. pješadijska divizija preuzima od sada prostor Bihać — Bosanski Petrovac od 114. lovačke divizije, koja posebnom zapoviješću mora biti slobodna za druge zadatke ...«

Dalje, u zapovjesti general Celner navodi da su 373. njemačkoj diviziji, podčinjene slijedeće ustaško-domobranske snage: 2. ustaško-domobranski lovački zdrug, 4. ustaško-domobranski lovački zdrug, 3. ustaško-domobranski brdski zdrug, 12. ustaško-domobranska pješaka pukovnija i Domobranska dobrovoljačka pukovnija *Banjaluka*.

Zapoviješću je postavljen pojedinačno zadatak svakoj podčinjenoj jedinici i to:

»... 383. puk 373. njemačke divizije *Tigar*, po pristizanju u reon Bihaća, smjenjuje 3. brdski ustaško-domobranski zdrug, preuzima obezbjeđenje prostora Ličko Petrovo selo — Nebljusi — Ripač — Bihać — Spahići. Obezbjeđenje prostora po karti koju će preuzeti od komandanta 721. puka 114. njemačke lovačke divizije. Puku se za podršku dodjeljuje 1. divizion 373. artiljerijskog puka.

— 384. puk koji se nalazi u Jajcu, da 16. avgusta stigne u Banjaluku, odakle odmah produžava za Bihać, a od Bihaća na prostor Bosanski Petrovac — Vrtoče — Kulen Vakuf, koji preuzima od 741. puka 114. njemačke lovačke divizije. Puk se ojačava sa 2. divizionom 373. artiljerijskog

²⁶⁶ AVII, NAV-N-T-315, Roll 1295/169.

²⁶⁷ AVII, NAV-N-T-314, Roll 1548/170.

puka i izviđačkim bataljonom 373. njemačke divizije *Tigar*, sa zadatkom obezbjeđenja komunikacija iz Bosanskog Petrovca prema Kulen Vakufu i Bihaću.

— 2. ustaško-domobranski lovački zdrug, posjeda prostor Rudice — Otoka — Bosanska Krupa — Ostrožac — Cazin, sa glavnim zadatkom obezbjeđenja komunikacije od Ručlica do Spahića. Sa jakim snagama posjedi Cazin i Gudavac.

Štab zdruga smjestiti u Bosansku Krupu.

— 3. brdski ustaško-domobranski zdrug, posjeda prostor Sanski Most — Prijedor — Bosanski Novi — Kostajnica. Ovaj zdrug ojačan 373. protivoklopnim bataljonom u Bosanskom Novom, domobranskom dobrovoljačkom pukovnijom *Banjaluka* u Prijedoru i 12. ustaško-domobranskim pukovnijom na prostoru Bosanska Kostajnica — Bosanska Dubica, osigurava željezničku prugu Majur — Kostajnica — Bosanski Novi — isključno Rudice, i dalje Bosanski Novi — Prijedor — isključno Kozarac, kao i cestu Bosanska Dubica — Bosanska Kostajnica i cestu Bosanska Kostajnica — Bosanski Novi. Zatim 3. brdski ustaško-domobranski zdrug obezbjeđuje prugu i cestu Prijedor — Sanski Most i posebno rudnik Ljubiju.

— 4. ustaško domobranski lovački zdrug obezbjeđuje rejon Banjaluke, komunikaciju Banjaluka — Bosanska Gradiška i Banjaluka — Prijedor do Kozarca, uključno ... «

Pored neposredno potčinjenih ustaško-domobranskih zdrugova i pukovnja, komanda njemačke 373. divizije stavila je u taktičkom i operativnom pogledu i sve ostale naoružane snage pod svoju komandu, među kojima: njemačku policiju 3. policijske oblasti, jačine 1.200 policajaca; 3. žandarmerijsku pukovnicu; ustašku miliciju i ustaške bojne u Banjaluci, Bosanskoj Gradišci, Bosanskoj Kostajnici, rudniku Ljubiji, Bosanskom Novom i Bihaću i avijaciju na aerodromu kod Banjaluke. Ukupno oko 35.000 Nijemaca i 24.000 ustaša, domobrana i žandarma raspoređeno je u avgustu na zapadnom dijelu teritorije Bosanske krajine. *Svega oko 59.000 neprijateljevih vojnika.*

Počev od 12. avgusta njemačka 373. divizija, sa neposredno potčinjenim ustaško-domobranskim zdrugovima i pukovnijama, izvodila je pripreme za pokret i posjedanje novih prostorija.

Za vrijeme dok je njemačka 373. divizija i njoj potčinjene ustaško-domobranske jedinice vršila pokret radi posjedanja i obezbjeđenja komunikacija u dolinama donjeg toka Vrbasa, Sane i cijelog toka Une, 4. divizija je sa glavnim snagama nastavila borbu protiv četnika na terenu Mrkonjića, Glamoča, Bosanskog Grahova i Knina.

Noću 2/3. avgusta, 10. brigada je iznenada ponovno napala Dinarsku četničku diviziju na Gnjatu. Razbijajući njihove jedinice, zarobila je 17 četnika s puškama i jednim puškomitaljezom.

U sadejstvu sa jedinicama Kninskog sektora Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske 10. brigada razbila je 4. avgusta jedinice 501. i 502. korpusa Dinarske četničke divizije. Potom je napala na ustaško-domobransku posadu u Vrlici, razbila je i oslobodila Vrliku. Neprijatelj je imao 4 poginula, više ranjenih, a 4 domobrana su zarobljena. Gubici 10. brigade: 4 ranjena borca.²⁶⁸

Deseta brigada je nastavila da goni četnike i ustaše na terenu Vrlike i oslobodila sela Vinalić, Ježević, Garjak i Koljane. Ubijeno je 20 ustaša, domobrana i četnika i zarobljen 41 domobran. Gubici 10. brigade: 3 poginula i 6 ranjenih boraca. Sve zaplijenjeno oružje, municija i ratna oprema predati su Štabu Kninskog sektora za naoružanje Cetinskog odreda.²⁶⁹

Šesta krajiška brigada nalazila se od 1. do 7. avgusta u Podgrmeču, na odmoru i popuni. Za to vrijeme u njoj je formiran još jedan bataljon, koji je dobio naziv 2. bataljon, jer su 1. i 3. bataljon postojali od kako su iz 6. brigade otišli u 5. diviziju 2. i 4. bataljon. Brigadi je nedostajao još jedan, 4. bataljon.²⁷⁰

Šesta brigada izvršila je 7. avgusta pokret, i 10. avgusta stigla na sektor Ključa i Ribnika. Već 13. avgusta 1. i 3. bataljon gone četnike prema selu Trnovu. Ubijena 2 četnika. Plijen 4 puške. Zaplijenjena i četnička arhiva. Bataljoni prenoćili u Trnovu. Sutradan, 14. avgusta, četnici su iz zasjede napali jednu desetinu boraca 6. brigade, koji su išli prema Trnovu iz Ribnika. Poginula 2 borca.

Prvi i 3. bataljon 15. avgusta, pretresli su selo Podrašnicu i šumu Crni Vrh na terenu Mrkonjić-Grada. Uhvaćena su 2 četnika. Plijen puške i oprema.

Prvi i 3. bataljon ušli su 16. avgusta u Mrkonjić-Grad, koji je 10. lovačka domobranska pukovnija napustila još 14. avgusta.

Osmo krajiška brigada od 1. do 12. avgusta bila je na odmoru na terenu Bosanskog Grahova, u selima Peulje, Nuglašica i Grkovci sa 3 bataljona, dok je jedan bataljon pretresao selo Rore i druga sela u tom rejonu.

AKCIJA GLAVNIH SNAGA DIVIZIJE NA MANJACI I KOD MRKONJIĆ-GRADA !

Predviđajući da će u toku avgusta doći do kapitulacije Italije, ili povlačenja njemačkih i italijanskih snaga sa ostrva Sicilija, a potom invazije anglo-američkih snaga na južno kopno Italije, Vrhovni komandant naredio je štabovima 1. i 2. bosanskog korpusa da napadnu i razbiju snage četnika u dolini Vrbasa od Jajca do Banjaluke. Divizijama 4, 5, 10. i 12, bez odreda, dat je zadatak da budu spremne da izvrše brz pokret prema Dalmaciji i razbiju i unište četnike Dinarske četničke divizije.

Za to vrijeme slobodnu teritoriju Bosanske krajine će obezbjeđivati NOP odredi i vojnopozadinske vlasti.

Na terenu Mrkonjić-Grada i Manjače, nalazile su se koncetrirane 1, 2, 3. i 4. četnička brigada Bosanskog krajiškog četničkog korpusa.

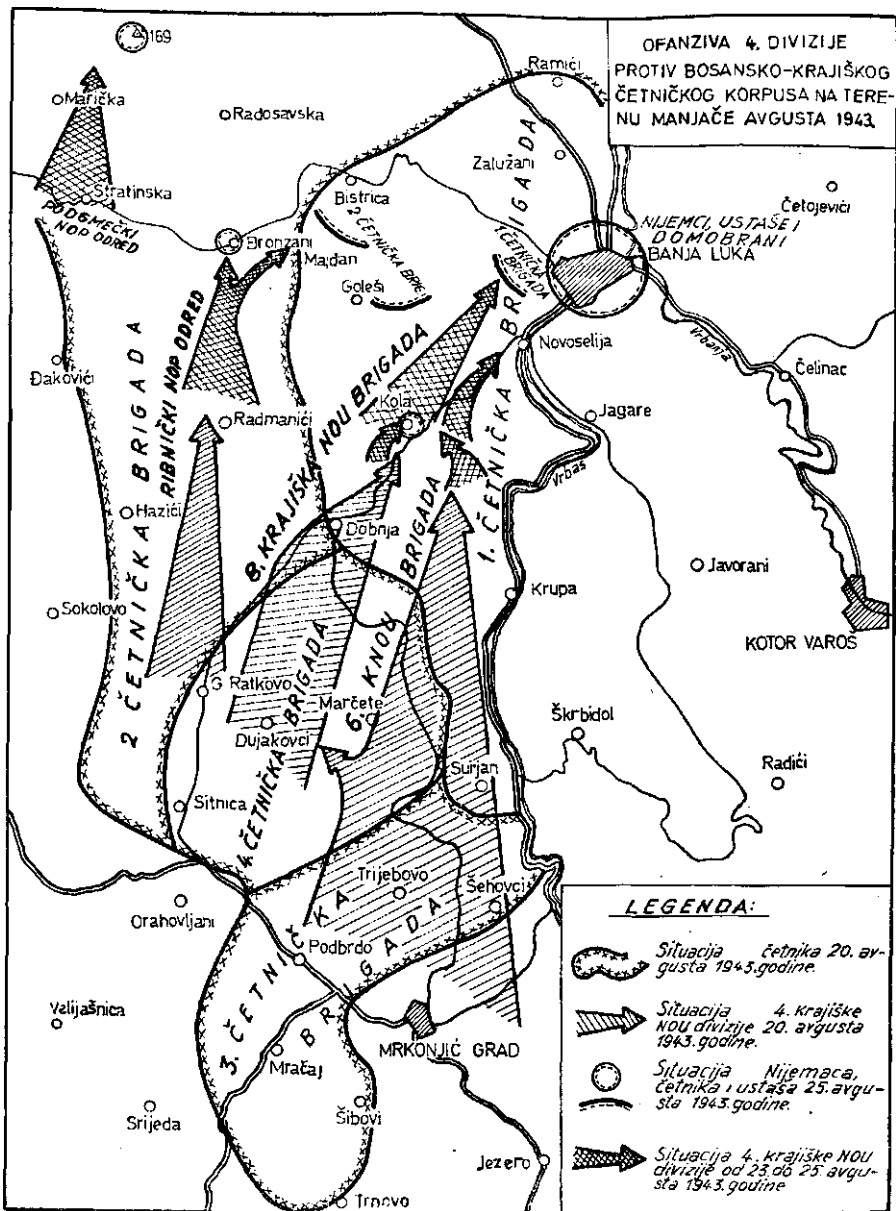
Štab 2. bosanskog korpusa naredio je Štabu 4. divizije, da s akcijom protiv četnika na terenu Manjače počne 20. avgusta 1943.²⁷¹

U kampanji protiv četnika učestvuje 6. i 8. brigada i Ribnički odred, a u sporazumu sa Štabom Grmečke grupe odreda i jedan ba-

²⁶⁹ Deto.

²⁷⁰ AVII, k. 774, reg. br. 6/9.

²⁷¹ AVII, k. 766-A, reg. br. 19/2.

Ofanziva 4. divizije protiv Bosansko-krajiškog četničkog korpusa na Manjači avgusta 1943.

taljon tog odreda istočno od Sanskog Mosta u rejonu sela Tramošnje, Kozice i Maričke, sa zadatkom da ne dozvoli bježanje četnika prema Prijedoru.²⁷²

272 AVII, k. 766, reg. br. 21/7 i k. 766, reg. br. 24-1/7.

Sesta brigada, dobila je zadatak da sa jednim bataljonom progoni i uništava četničke grupe oko Mrkonjić-Grada, a glavnim snagama širokim frontom napada pravcem Boždarevica — Vidovići — Radaljica — Palež — Kozarevac — Marčete — Lazići. U toku nastupanja uspostaviti vezu sa 8. brigadom u selu Lokvari.

Osma krajiška brigada napada širokim frontom pravcem Lokvari — Stričići — Kadina Voda.

Ribnički NOP odred napada širokim frontom pravcem Kočića Glavica — Grujići.

Prije početka napada Stab 4. divizije upozorio je na budnost i opreznost, navodeći da smo na tom terenu izgubili veliki broj naših rukovodilaca.

Borbe sa četnicima počele su dva dana ranije — 18. avgusta, napadom Ribničkog odreda u rejonu sela Gornjeg Ratkova u zaseocima Babići — Bjelići i na Gradinu (trg. 940). Taj napad izveden je radi zadobijanja povoljnijeg položaja za produženje napada prema Bronzanom Majdanu i Han Kolima. Iznenadeni četnici, u Djelićima i Babićima, raspršeni su. Uхваćeno je 14, a 4 ubijeno u bjekstvu. Plijen 10 pušaka i jedan teški minobacač.²⁷³

Napad glavnih snaga 4. divizije na teren Manjače počeo je 20. avgusta u 4 sata. Nastupanje je vršeno oprezno, spriječavajući četničkim uhodama i doušnicima, među civilnim stanovništvom, da prate pokrete i razmještaj jedinica i komore u toku napada. Nastupanje je vršeno temeljitim pretresom sela i planine Manjača, terena Zmijanja, potoka, šuma. Četnici su bez otpora bježali prema Banjaluci.

Snage 4. divizije su istog dana (20. avgusta), stigle na određene ciljeve između Vrbasa i ceste Sitnica — Banjaluka.²⁷⁴

Slijedećeg dana stigao je u Štab 4. divizije, koji se nalazio u Sitnici komandant 2. korpusa, Slavko Rodić. On je posebnu pažnju poklonio ovoj operaciji, jer to je bilo naređenje Vrhovnog komandanta.

Štab 4. divizije izdaje 22. avgusta naređenje za nastupanje prema Banjaluci i pruži Banjaluka — Prijedor i to:²⁷⁵

»... 6. brigada da prodire pravcem — lijevom obalom rijeke Vrbasa preko sela Rekavice, držeći vezu lijevo sa desnim krilom 8. brigade. Prodorom ovladati kotom 490 Sulino Brdo, a potom sadejstvovati 8. brigadi u razbijanju neprijateljske posade na Han Kolima, 6 kilometara zapadno od Banjaluke.

— 8. brigada da prodire u pravcu kote 521 »Jeveličko brdo«, Okruglo brdo prema Donjim Kolima, a potom likvidiraju neprijateljsku posadu u Han Kolima. Desno veza sa 6. brigadom, a lijevo sa Ribničkim NOP odredom.

— Ribnički odred da prodire na dva pravca i to glavnim snagama u pravcu kota 435 — Marčete — kota 480 — Veliki Breznik, a manjim snagama prema Bronzanom Majdanu i selu Borkovićima. Veza desno 8. brigada, lijevo Podgrmečki odred...«

²⁷³ AVII, 1626, reg. br. 4/21.

AVII, k. 456, reg. br. 19/1-2.

²⁷⁵ AVII, k. 766, reg. br. 27/7.

Početak nastupanja 4. divizije prema Banjaluci i pruži Banjaluka — Prijedor uslijedio je 23. avgusta 1943. U prvom naletu 8. brigada na Jeveličkom brdu razbila je 4. četničku brigadu i ubila njenog komandanta.

Treća četnička brigada provukla se 23. avgusta kroz borbeni porredak 6. brigade i, noću, 23/24. avgusta, stigla sa planine Manjače na planinu Lisinu i, u selu Podrašnici, postavila zasjede na cesti Mrkonjić-Grad — Mliništa i Mrkonjić-Grad — Jezero — Jajce.²⁷⁶

Šesta krajiška brigada (1. i 3. bataljon), prodrla je 23. avgusta do Sulina Brda. Pošto se 3. četnička brigada koncentrisala u selu Mednoj da napadne bolnicu 2. bosanskog korpusa u Ribniku, štab 4. divizije naredio je 6. brigadi da 3. bataljon hitno krene prema Ribniku i zajedno sa 3. bataljonom 8. brigade razbiju četnike. Na Sulinom Brdu ostao je samo 1. bataljon 6. brigade.²⁷⁷

Ribnički odred je 23. avgusta iznenada napao 2. četničku brigadu u Marčetama. Potom su stigli četnike u selu Vilusima koji su bježali, i ubili 3 četnika. Zarobljeno je 10 četnika. Dio snaga je upućen u selo Suboticu da poruši vodovod, koji je služio za snabdjevanje vodom Banjaluke.²⁷⁸

Štab Ribničkog odreda je 24. avgusta obavjestio Štab 4. divizije da je 2. četnička brigada, uključno i dotadašnja dva bataljona 4. četničke brigade, pobjegla prema izvornom dijelu rijeke Gomjenice, te predlaže da Ribnički odred nastavi gonjenje četnika u tom pravcu i dalje na sjever prema Prijedoru i pruži Banjaluka — Prijedor. Štab 4. divizije složio se s tim prijedlogom.²⁷⁹

Na pravcu prema Banjaluci, ostala su samo 3 bataljona 8. brigade i jedan bataljon 6. brigade. Ta 4 bataljona trebalo je da napadnu njemačke i ustaško-domobranske snage u uporištu Han Kola.

Komanda njemačke 373. divizije prateći razvoj situacije na Manjači, brzo je uputila pojačanje u Han Kola i to 373. feldbataljon Nijemaca i jednu bojnu ustaša i domobrana, Domobranske dobrovoljačke pukovnije. Ukupno oko 1.500 Nijemaca i domobrana, podržanih artiljerijom i avijacijom.

Nijemci su uključili u odbranu Banjaluke i oko 1.000 četnika 1, 2. i 4. četničke brigade, koji su pobjegli prema Banjaluci.

I dok su Nijemci ojačavali odbranu Han Kola, 8. brigada, bez 3. bataljona, vodila je 24. i 25. avgusta žestoke borbe sa četnicima 1. bosanskog krajiškog četničkog korpusa, ustašama i domobranima Dobrovoljačke domobranske pukovnije na Velikom Brankovcu, Rađića Brdu i Čokorima, goneći potučene četnike, ustaše i domobrane do same periferije Banjaluke na brdo zvano Pavlovac. U tim borbama 8. brigada je imala 2 poginula i 3 ranjena borca, a neprijatelj velike gubitke u mrtvim i ranjenim.

Komandant njemačke 373. divizije pošto je zaključio da je Banjaluka u opasnosti, vrlo brzo prikuplja sve raspoložive snage Ni-

M6 AVII, k. 774, reg. br. 3/9.

277 AVII, k. 766-A, reg. br. 11/3.

278 AVII, k. 1626, reg. br. 6/21.

279 AVII, k. 1626, reg. br. 7/21.

jemaca i ustaša (oko 3.000) i, zajedno s oko 1.000 četnika, kreće 26. avgusta u protivnapad na 8. i 6. brigadu. Njemačko-ustaške i četničke jedinice podržavala je artiljerija sa vatrenih položaja iz Banjaluke, i avijacija s aerodroma u Zalužanima.

U takvoj situaciji, Štab 4. divizije naređuje da se 8. i 6. brigada povuku. Do 30. avgusta, pod borbom, 8. brigada se povukla na liniju trg. 1037 — selo Božići — Dujakovci —»-Babici. Štab 8. brigade u selu Babićima.

Šesta krajiška brigada bila je raspoređena u rejonu Mrkonjić-Grada.

Štabu Ribničkog odreda koji je u međuvremenu preformiran u 13. krajišku brigadu, Štab 4. divizije naredio je 26. avgusta da drži položaje iznad Bronzanog Majdana, prema Pervanu, raspoređujući rastresito snage zbog napada neprijateljevih aviona.²⁸⁰

Istog dana, referent saniteta 4. divizije propisao je posebne mjere sanitetskog obezbjeđenja, kako za jedinice, tako i za stanovništvo na tom terenu u pogledu higijene, radi spriječavanja epidemije trbušnog tifusa.

Borbe jedinica 4. divizije na terenu Manjače i Mrkonjić-Grada, koje su počele 20. avgusta, završene su 31. avgusta 1943. Do tada je ubijeno i zarobljeno 60 četnika i 7 domobrana. Zaplijenjeno je 30 pušaka, 3.000 metaka, jedan teški minobacač sa 69 mina, dosta soli i šećera koje su četnici dobijali od Nijemaca.²⁸¹

Cilj je bio da se razbiju četnici na terenu Manjače i Mrkonjić-Grada. Postignut je u potpunosti: Jedinice 2. korpusa mogle su se orijentisati u dejstvima prema Dalmaciji.

Jedinice 4. divizije koje nisu bile zauzete borbama na terenu Manjače i Mrkonjić-Grada, vodile su borbu protiv 5. ustaškog stajaćeg zdruha na terenu Livna, protiv četnika na terenu Bosanskog Petrovca i protiv ustaša i Nijemaca u dolinama Une i Sane.

Jedan bataljon 10. brigade s jednim bataljonom Glamočko-livanjskog odreda napao je 19. avgusta 250 ustaša 5. ustaškog zdruha u selima Čaprazlije, Gornji i Donji Rujani i selo Lištine. U napadu je učestvovala i Grahovska četa Grahovsko-peuljskog odreda *Gavri-
lo Princip*.

Ustaše su istjerane iz navedenih sela. Ubijeno je 12, od kojih je zaplijenjeno 10 pušaka i dosta municije. Vlastiti gubici: lakše ranjeno 5 boraca. Zaplijenjeno je takođe od ustaša vagon žita i 400 komada sitne i krupne stoke, koju su ustaše ranije opljačkale od vlasnika — pripadnika NOP-a.²⁸²

Poslije razbijanja četnika Dinarske četničke divizije na području Glamoča, Bosanskog Grahova i planine Dinare, Štab 4. divizije naredio je Štabu 10. brigade da odmah uputi dva bataljona na pod-

²⁸⁰ AVII, k. 766, reg. br. 33/7.

²⁸¹ AVII, k. 767, reg. br. 6/9.

²⁸² AVII, k. 456, reg. br. 15/1-6.

ručje Bosanskog Petrovca i pomogne Drvarsko-petrovačkom odred u razbijanju Nijemaca, četnika i domobrana.

Dva bataljona 10. brigade pristigla su na sjeverne padine planine Klekovače 17. avgusta i izvršili 26. avgusta pokret preko sela Driniči i napali četnike u selu Bujadincima. Iznenadena četnici raspršili su se i pobjegli u Bosanski Petrovac pod zaštitu Nijemaca. Prolazeći kroz sela Kolunič, Sekovac, Drinič, Bare, Bukovaču, bataljoni 10. brigade su naišli na 60 omladinaca, koje su četnici bili prisilno mobilisali i koji su pobjegli, te se dobrovoljno javili za borbe 10. brigade.²⁸³ U selima Bravskom i Smoljanima, javilo se dobrovoljno u 10. brigadu 20 omladinaca. U selu Vodenici, bataljoni 10. brigade iznenada su napali četnike, rastjerali ih i zarobili 3 četnika i kuhinju. Nijemci iz Krnjeuše, sa Medene Glavice i Osječenice, odmah su intervenisali da zaštite četnike. Bataljoni 10. brigade razbili su i Nijemce i natjerali ih natrag u uporište. Četnici u selu Vodenici ujedno su obezbjeđivali i komunikaciju Bosanski Petrovac — Krnjeuša — Bosanska Krupa, pa je njihovim rastjerivanjem Nijemcima bila ugrožena ta komunikacija.

Za vrijeme borbi 2 bataljona 10. brigade na području Bosanskog Petrovca, Drvarsko-petrovački odred, koji je držao u blokadi neprijateljevo uporište na Oštrelju i prema Bosanskom Petrovcu, dijelom snaga (Bihaćkim bataljonom) djelovao je i na komunikaciji Bosanski Petrovac — Vrtoče — Kulen Vakuf.

Prema izvještaju oružničke postaje Bosanski Novi, snage Podgrmečkog odreda su 3. avgusta u selu Rakani napali kamion sa 9 domobrana. Poginulo je 6 domobrana, zarobljeno 2, a jedan pobjegao.²⁸⁴

Diverzantska grupa Podgrmečkog odreda između Bosanskog Novog i Bosanske Krupe digla je 25. avgusta u vazduh voz. Lokomotiva sa 7 vagona skliznula je s pruge u ambis. Vagoni su bili puni namirnica i ostale ratne opreme namijenjene njemačkoj vojsci. Snage Odreda odmah su otvorile vatru na Nijemce, koji su obezbjeđivali voz i ubile 3, a ranile ih 11.

Posada Glamoča, jačine jedne bojne ustaša 5. ustaškog zdruga pobjegla je 26. avgusta iz Glamoča ispred 10. brigade koja je pošla da ih napadne.

Noću 26/27. avgusta 13. brigada, pošto je opkolila neprijateljevu posadu u selu Vrpolju, prisilila je pregovorima zapovjednika posade da preda cijelu posadu jačine jedne satnije. Tom prilikom predalo se 130 domobrana, a zaplijenjeno je: 100 pušaka, 13 puškomitraljeza, jedan teški i 2 laka minobacača. Zaplijenjena je municija i sva ostala ratna oprema.

Oslobođenjem Vrpolja, njemačka komanda 15. brdskog korpusa bila je veoma pogođena. Snage 4. divizije ugrozile su neposredno Sanski Most, posljednje uporište za odbranu dolina Sane i Gomjenice. Zbog toga je uslijedila vrlo jaka istraga u Domobranskoj dobrovoljačkoj pukovniji. Komandant njemačke 373. divizije naredio

²⁸³ AVII, k. 456, reg. br. 15/1-6.

²⁸⁴ AVII, k. 29, reg. br. 2/1-6.

je vojnom sudu da se povede istraga protiv zapovjedništva Domo-
branske dobrovoljačke pukovnije.

Prvi i 2. bataljon Podgrmečkog odreda napali su 27. avgusta ko-
lonu njemačkog 383. puka na cesti Bosanska Krupa — Bosanski Pe-
trovac. Tom prilikom ubijeno je 19 Nijemaca, a 14 je zarobljeno.
Veći broj Nijemaca je ranjeno. Plijen: 18 pušaka, 3 puškomitraljeza
šarca i ostala ratna oprema.

Deseta krajiška brigada, 27. avgusta sa bataljonom Glamočko-
-livanjskog NOP odreda, ukupno 3 bataljona napali su snage 5. us-
taškog zdruga, jačine od oko 1.600 ustaša. U prvom naletu zauzeta
su spoljna uporišta Bašajkovac i druga, ali su ustaše pružile žestok
otpor i, tako, uz velike gubitke, odbile napad. Poginulo je 30 ustaša,
mnogo više ranjeno, a gubici 10. brigade bili su 3 poginula borca i
11 ranjenih.²⁸⁵

FORMIRANJE NOVIH BRIGADA I ODREDA

Jajce je oslobođeno 17. avgusta 1943. Iz Petrovog Polja na Vla-
šiću, stigao je u Jajce i smjestio se Vrhovni štab 25. avgusta 1943.

Još dok se nalazio u Petrovom Polju, Vrhovni komandant je
uputio 18. avgusta dopis Stabu 2. bosanskog korpusa, u kojem je,
između ostalog, naveo:²⁸⁶

... »Pravilna je vaša odluka da oslobodite Glamoč, Livno i Bugojno.
(Glamoč i Bugojno su oslobođeni do kraja avgusta, a Livno početkom
oktobra 1943).

Mi sada ne znamo razvoj jedinica vašeg korpusa, ali vjerujemo da
ste znatno napredovali.

Saznali smo da ste formirali ustanovu grupe odreda. To je preživ-
jela formacija iz prvih dana ustanka. Danas treba stvarati pokretne
udarne brigade ...

Napominjem vam da jaki partizanski odredi nisu pogodni... Od-
rede zadržati malim, najviše jačine 150 ljudi. Sve ostalo ljudstvo iz od-
reda treba svrstati u brigade.«

Vrhovni komandant tim dopisom naredio je Stabu 2. korpusa
da odmah formira brigade od vrlo jakih partizanskih odreda, Ribni-
čkog i Kozarskog. Naređenje za formiranje još dvije brigade i to
najhitnije, izdao je Vrhovni komandant i zbog toga što je predviđao
skoru kapitulaciju Italije i, u vezi s tim, pokret što većeg broja udar-
nih brigada prema Dalmaciji.

Stab 2. korpusa, postupajući po naređenju Vrhovnog koman-
danta, izdao je već 23. avgusta naredbu o formiranju 13. brigade od
jedinica Ribničkog odreda.²⁸⁷ Istog dana uslijedila je i naredba o
formiranju 14. brigade od jedinica Kozarskog odreda.

Obje naredbe, dostavio je Štab 2. korpusa 24. avgusta Štabu
Grmečke grupe odreda sa naređenjem da od 23. avgusta ne postoje
dotadašnji Ribnički i Kozarski odred, jer su od njih formirane 13. i
14. krajiška brigada. Istim naređenjem postavljen je zadatak Štabu

²⁸⁵ AVII, k. 456, reg. br. 7/1-6.

²⁸⁶ AVII, k. 7-A, reg. br. 39/1.

²⁸⁷ AVII, k. 457, reg. br. 3/1-2.

Grmečke grupe odreda da od dotadašnjeg Ribničkog i Kozarskog odreda, odvoje po 100 boraca i formiraju novi Ribnički i novi Kozarski odred.²⁸⁸

Kada je Vrhovni štab naredio Štabu 2. korpusa da formira 13. i 14. brigadu, naredio je istovremeno da treba formirati na cijeloj teritoriji 2. korpusa i veći broj malih odreda, svakako, tamo gdje nisu formirani. Sprovodeći to naređenje štab 2. korpusa naredio je Štabu 4. divizije da 8. brigada izdvoji jednu četvu boraca i uputi je na područje Cazinske krajine radi formiranja Cazinskog odreda. Isto tako, naređeno je da 13. brigada, koja je privremeno stavljena pod komandu 4. divizije, izdvoji jedan jači vod sa 2 puškomitraljeza i formira Sanski odred, koji će djelovati na terenu istočno od rijeke Sane u rejonu Sanskog Mosta i sve do Bronzanog Majdana, u zahvatu komunikacije Banjaluka — Sanski Most.

Cazinski i Sanski odred formirani su istom naredbom 25. avgusta 1943.²⁸⁹

U Štabu Cazinskog odreda naredbom Štaba 2. korpusa postavljen je za komandanta Meho Abazović, a za političkog komesara Semso Tabaković.

U Štab Sanskog odreda postavljen je Jovo Medić, za komandanta, znatno kasnije Đorđo Maran za političkog komesara, a Jovo Vidović za zamjenika komandanta.²⁹⁰

Štab 2. korpusa obavještava 8. septembra sve potčinjene jedinice da je odlukom Vrhovnog štaba, Grmečka grupa odreda rasformirana, a odredi ove grupe (Cazinski, Podgrmečki, Drvarsko-petrovački, kao i Grahovsko-peuljski *Gavrilo Princip*, koji su bili neposredno pod komandom Štaba 4. divizije, stavljeni su pod neposrednu komandu Štaba 2. korpusa.²⁹¹

Štab 2. korpusa prvom naredbom o formiranju 13. brigade, 23. avgusta postavio je i Štab u sastavu:²⁹² komandant Milan Zorić, politički komesar Obrad Stišović, zamjenik komandanta Nikola Vračar i zamjenik političkog komesara Dušan Simić. Brojno stanje 13. brigade 822 borca i starješine.²⁹³ Već 8. septembra 13. brigada izašla je iz sastava 4. divizije i ušla u sastav 10. krajiške divizije.

Štab 2. korpusa, formirajući 23. avgusta 11. brigadu od dotadašnjeg Kozarskog odreda, istom naredbom nije postavio i Štab 11. brigade. U obrazloženju Štab 2. korpusa navodi, da nije poznavao dobro stanje u Kozarskom odredu, jer je taj odred sve do 14. avgusta bio u sastavu 1. bosanskog korpusa i tek tada Štab 1. bosanskog korpusa obavještava Štab 2. korpusa da po naređenju Vrhovnog štaba Kozarski odred ulazi u sastav 2. bosanskog korpusa.

Štab 1. korpusa formirao je 26. maja Kozarski odred od 5. bataljona 5. krajiške (kozarske) brigade, jačine 150 boraca.

288 AVII, k. 456, reg. br. 30/5.

289 AVII, k. 766, reg. br. 35/7.

290 AVII, k. 456, reg. br. 22/2-2.

291 AVII, k. 456, reg. br. 13/2.

292 AVII, k. 457, reg. br. 3/1-2.

293 AVII, k. 457, reg. br. 3/1-2.

Kada je 5. brigada prešla sa Kozare na područje srednje Bosne i toga dana izašla iz sastava 4. divizije, te 1. juna sa 12. brigadom ušla u sastav novoformirane 12. krajiške divizije (19. avgusta 1943. dobila konačan naziv 11. krajiška NOU divizija) 1. bosanskog korpusa, tada je Kozarski odred ušao u sastav 1. bosanskog korpusa.

Kozarski odred vrlo brzo je brojno narastao stupanjem u odred mladića i devojaka naročito sa terena Lijeve Polje, Banjaluke i Prijedora. Sredinom juna, Kozarski odred već je brojao 600 boraca, svrstanih u 10 četa, a 20. juna formirana su i 3 bataljona.

Od prvog dana formiranja Odred je vodio neprekidne borbe sa mnogobrojnim neprijateljevim snagama.

(Drugi bataljon likvidirao je 3. jula žandarmerijsku stanicu u selu Lamovitoj. Ubijeno je 6, ranjeno 2, zarobljeno 23 žandarma. Plijen 22 puške, 2 puškomitraljeza, 6.000 metaka i 20 ručnih bombi.

Najznačajnija akcija Kozarskog odreda u toku jula bila je obezbjeđenje žetve u dolinama Une i Save, na terenu Bosanske Dubice, kada su 4 omladinske brigade, pod njegovom zaštitom, ispred ustaških uporišta požnjele samo na dan 12. jula, 60 hektara pšenice.

Treći bataljon Kozarskog odreda na cesti Bosanska Dubica — Draksenić, dočekaao je 26. jula četvu Nijemaca njemačke 373. divizije koja je išla da obezbjeđuje kosidbu sijena. Zarobljeno je 8 Nijemaca, a mnogo više ubijeno i ranjeno.

Prvi bataljon je digao u zrak voz između Volinje i Dobrljina 27. jula. Uništena je lokomotiva sa vagonima. Poginulo 140 Nijemaca, među kojima i jedan pukovnik. Zarobljena 22 domobrana jedan ustaški natporučnik i jedan ustaša, koljač iz Kostajnice. Plijen 37 pušaka, automat, 5 pištolja, 400 pari odjela, cipela i rublja.

Istog dana, 2. bataljon zapalio je 2 vagona sijena koje su četnici prodali Nijemcima, a zatim dočekaao na cesti Banjaluka — Prijedor 2 kamiona i automobil. Prvi kamion probio se i odvezao 25 ranjenih i poginulih Nijemaca u Prijedor, drugi je zapaljen, a iz automobila zarobljen direktor rudnika Ljubije.

Treći bataljon je 29. jula razbio satniju domobrana na uporištu Karađorđevo kod Bosanske Gradiške. Zarobljeno 11 domobrana s oružjem i ratnom opremom.

Drugi bataljon oborio je 30. jula njemački bombarder, a potom ga zapalio. Zatim je 5. avgusta dočekaao na cesti Prijedor — Bosanska Dubica četvu Nijemaca koja je pošla u pljačku okolnih sela. Zarobljeno 9, a ubijeno 5 Nijemaca. Plijen oružje.

Udarne četa Kozarskog odreda u selu Vilusima ubila je 6. avgusta 15 Nijemaca, koji su obezbjeđivali žetvu. Pored Nijemaca Udarne četa ubila je i 3 ustaše, a 2 ranila.

Minersko odjeljenje 1. bataljona diglo je u vazduh 15. avgusta betonski bunker visok 13, a širok 7 metara, koji su Nijemci izgradili na pruzi Prijedor — Bosanski Novi.

Dvadesetčetvrtog avgusta je 11. krajiška brigada, koja je dan ranije formirana od Kozarskog odreda, postigla jedan od svojih najvećih uspjeha. Uništila je između Gornje Dragotinje i Brežičana,

kod Prijedora, protivtenkovski bataljon njemačke 373. divizije. Plijen je bio veliki, naročito odjeće, obuće, sanitetskog materijala, šatorskih krila i druge opreme, a od naoružanja mnogo raznovrsne municije. Zaplijenjeno je mnogo automata, pištolja i ručnih bombi. Najveći dio plijena bio je u autobusima i kamionima koji je, uglavnom, izvučen. Spaljena su 32 kamiona, 6 automobila, uništena 3 protivtenkovska topa i 4 kamiona topovske municije.

Zaplijenjeno je 6 ispravnih protivtenkovskih topova, sa 1.400 granata, veći broj *šaraca* i pušaka. Zarobljena su 42 Nijemca, a poginulo ih je preko 100. Među poginulima su bila i 3 njemačka oficira.

Poslije te akcije 2. bataljon 11. brigade napao je u selu Bistrici, između Prijedora i Banjaluke, 6. satniju 7. domobranske pukovnije 4. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga noću 25/26. avgusta. Iznenadnim napadom ubijeno je 5 Nijemaca, pobjegla su 3 podoficira i 17 domobrana, a zarobljena su 92 domobrana. Plijen: 2 teška mitraljeza, 2 teška minobacača, 9 puškomitraljeza, 66 pušaka, 15.000 metaka, 78 mina, 30 konja. Zarobljeno je još i 6 podoficira, jedan zastavnik i jedan natporučnik.

Treći bataljon napao je 28. avgusta žandarmerijsku stanicu jačine 48 žandarma. Ubijena su 2 žandarma, 15 ih je zarobljeno, a 31 pobjegao. Plijen 14 pušaka, jedan puškomitraljez, 8.000 metaka, odjeća, obuća i namirnice.

Prvi bataljon napao je 18. avgusta rano ujutru 8. satniju 12. pješačke domobranske pukovnije u Blagaju i zarobio je. Plijen: jedan teški minobacač, 80 mina, 2 puškomitraljeza, 60 pušaka, 3 automata, 20.000 metaka, 100 ručnih bombi. Zarobljeno je 45 domobrana i 2 podoficira, dok su ostali, koristeći se mrakom uspjeli pobjeći, ostavljajući oružje i opremu.

Zbog svakodnevnih napada na komunikacije u dolinama Sane i Une, između Prijedora, Bosanskog Novog i Bosanske Kostajnice, komandant njemačke 373. divizije naređuje 30. avgusta ofanzivu na teren Karana.

Iz Prijedora, Bosanskog Novog, Dobrljina i Bosanske Dubice krenule su jednovremeno u napad snage 7. i 12. ustaško-domobranske pukovnije. Prvi bataljon 11. brigade vještim manevrom zaobišao je glavne neprijateljeve snage, napao ih s leđa i zarobio 42 Nijemca i domobrana. Plijen 5 puškomitraljeza i 30 pušaka.

Noću 27/28. avgusta Vrhovni štab održao je savjetovanje sa Štabom 2. korpusa. Tada je Vrhovni komandant potvrdio privremena postavljenja u Stabu 2. korpusa i stalna postavljenja, s tim, što je za zamjenika komandanta 2. korpusa postavio Nikolu Karanovića i popunio Stab 4. divizije postavljenjem za zamjenika komandanta 4. divizije Voju Todorovića, do tada komandanta 1. krajiške brigade 5. divizije.²⁹⁴

Stab 4. divizije, poslije postavljenja od Vrhovnog komandanta, bio je slijedećeg sastava, komandant Petar Vojnović, politički komesar Boško Šiljegović i zamjenik komandanta Vojo Todorović.

294 AVII, k. 456, reg. br. 29/1-2.

Vrhovni komandant je tom prilikom naredio Štabu 2. korpusa, da izdvoji sa područja Kozare, Podgrmeča, Bihaća, Bosanskog Petrovca i Drvara 1.000 boraca za popunu 1. proleterske divizije. Posebno za popunu 3. krajiške brigade 1. proleterske divizije, da uputi s područja Drvara, Bihaća i Bosanskog Petrovca 150 boraca.²⁹⁵

Dva dana nakon savjetovanja (30. avgusta), Vrhovni štab zbog vrlo brzog razvoja situacije u Sredozemlja, naređuje Štabu 2. korpusa da najhitnije popuni 1. proletersku diviziju, a najkasnije do 10. septembra 1943. Članovi štaba 2. korpusa odlaze tada lično u odrede radi odvajanja boraca za 1. proletersku diviziju.

Politički komesar korpusa, Velimir Veljo Stojnić, odlazi u Podgrmečki odred i tu odvaja 550 boraca. Zamjenik komandanta korpusa, Nikola Karanović, odlazi u Drvarsko-petrovački odred i odvaja 150. boraca. Na područje Kozare, odlazi komandant Grmečke grupe odreda i odvaja 450 boraca Kozarskog odreda.

Kozarski odred tada je imao oko 1.600 boraca, pa je u odredu ostalo još: 1.150 boraca, od kojih je formirana 11. krajiška brigada.

U međuvremenu, dok su politički komesar 2. bosanskog korpusa i zamjenik komandanta bili u odredima, komandant 2. korpusa Slavko Rodić prikupio je potrebne podatke o rukovodstvu Kozarskog odreda i izdao 15. septembra naredbu o postavljenju Štaba 11. krajiške brigade. U Štab su postavili za²⁹⁶ komandanta Miloša Šiljegovića, za političkog komesara Milana Vrhovca, za zamjenika komandanta Dragana Marina, za zamjenika političkog komesara Vasu Petrovića i za načelnika Štaba Ljubana Crnobrnju.

Štab 11. brigade je za intendanta postavio Marka Pejakovića, a za referenta saniteta Jovanku Bajić.

Štabu 11. brigade naređeno je 8. septembra da izdvoji 150 boraca i formira novi Kozarski odred, te da izdvoji i 180 boraca i oficira za formiranje komande Kozarskog vojnog područja.

Štab 11. brigade je za novi odred izdvojio 168 boraca i rukovodilaca, a za Kozarsko vojno područje 174 borca i 12 rukovodilaca.

U Štab Kozarskog NO odreda postavljeni su: komandant Mlado Stanić, politički komesar Brane Kovačević, zamjenik komandanta Milan Novaković, zamjenik političkog komesara Pavle Marin.^{296a}

Poslije svih izdvajanja u 11. krajiškoj brigadi na smotri održanoj 21. septembra, bilo je 1.160 boraca i rukovodilaca. Toga dana 11. brigada bila je naoružana sa 6 topova, više teških i lakih minobacača, velikim brojem automatskog oružja, uglavnom, zaplijenjenog njemačkog naoružanja. Odjeća, obuća i ostala ratna oprema bila je veoma dobra.²⁹⁷

Kozarski NOP odred je od formiranja djelovao na području Kozare pod neposrednom komandom Štaba 11. brigade.

²⁹⁵ AVII, k. 7-A, reg. br. 41/1.

²⁹⁶ AVII, k. 457, reg. br. 7/1-2.

^{296a} AVII k. 457, reg. br. 6/2.

²⁹⁷ AVII, k. 457. reg. br. 6/2.

Krajem avgusta i početkom septembra 1943. Vrhovni štab je koncentrisao na području Mrkonjić-Grada, Jajca i Bugojna 4 divizije i to 4, 5. i 10. krajišku diviziju, te 1. proletersku diviziju. Očekivala se svaki dan kapitulacija Italije. Cilj koncentracije ovih jedinica bio je njihova upotreba prema Dalmaciji. Naprijed su već bile isturene jedinice 9. dalmatinske divizije sa nekoliko NOP odreda, te 10. krajiška brigada sa Grahovsko-peuljskim odredom *Gavrilo Princip* 4. krajiške divizije.

Predviđajući takav razvoj situacije, Vrhovni komandant i dalje nastoji kod štaba 2. korpusa, da je i dalje njegov glavni zadatak uništenje četnika. Zato on, 30. avgusta, između ostalog naređuje Štabu 2. korpusa slijedeće:²⁹⁸

... »3). Četnike i njihove baze na sektoru vašeg korpusa uništiti. Ovo treba sigurno izvršiti, da bi u slučaju odlaska vaših glavnih snaga sa ovog terena odredi mogli da rade ...«

Štab 2. korpusa prosleđuje naređenje Štabu 4. divizije i u uvodnom dijelu, ističe:²⁹⁹

... »Drugovi u Vrhovnom štabu podvukli su važnost razbijanja i uništenja četničkih bandi na našem području i postavili pred nas da se do maksimuma založimo da te bande uništimo i razbijemo ih kao formacije ...«

Štab 2. korpusa je u vezi s tim naredio 3. septembra Štabu 4. divizije, da 13. brigadu rasporedi na prostoriju između ceste Mrkonjić-Grad — Banjaluka — Vrbas, s tim da Štab 13. brigade od toga dana dostavlja izvještaje Štabu 10. divizije. Šesta i 8. brigada 4. divizije da kontroliše i dalje prostoriju zapadno od ceste Sitnica — Banjaluka.

Štab 4. divizije je već 4. septembra izdao svoje naređenje štabovima brigada za nastavak borbi na terenu Manjače i Mrkonjić-Grada.³⁰⁰

... »Situacija na Manjačkom sektoru je uglavnom takva da je potrebno preduzeti najenergičnije mjere za uništavanje četničkih bandi, jer njihova glavnina na ovom sektoru još nije razbijena i potučena. Četnici na ovom sektoru imaju dubok korjen, a osim toga tijesno su povezani sa okupatorom koji ovoj bandi izlazi u susret u svakom pogledu. Veći dio četničke bande razvukao se po cijelom sektoru u grupicama od 5 do 10 četnika, a jače grupe 50—100 nalaze se sa okupatorom pomoću kojega vrše akcije iz Banjaluke i drugih uporišta« ...

U vezi s procjenom situacije, izdato je slijedeće naređenje jedinicama.³⁰¹

— 8. krajiška brigada sa položaja Sitnice — Dubice — Đujakovaca — Gornjeg Ratkova, čisti teren od četnika prema Ključu, Mrkonjić-Gradu i Manjači, s tim da jedan bataljon djeluje prema Grčkoj Gradini;

298 AVII, mikrofilm 77/374.

299 AVII, k 766, reg. br. 57/7.

300 AVII, k. 466-A, reg. br. 24/3.

301 AVII, k. 766, reg. br. 36/7.

— 6. krajiška brigada sa položaja u selu Hazićima, vrši pretres u selima Vilusi, Radmanići, Slivno i Kmećani;

— 13. krajiška brigada, nije odmah izvršila pokret južno od ceste Banjaluka — Mrkonjić-Grad. Njoj je s obzirom na uspješne borbe koje je do tada vodila na liniji Bronzani Majdan — Sasina — Sanski Most odobreno da i dalje ostane na tom terenu pod komandom Štaba 4. divizije.

U tom momentu 13. brigada nalazila se *ita* prostoriji sela Kruhari, Sasina i selo Stratinska, sve istočno i sjeveroistočno od Sanskog Mosta.³⁰²

Dok je 4. divizija nastavljala sa čišćenjem i razbijanjem četnika na području Manjače, Mrkonjić-Grada, Glamoča, Bosanskog Grahova i Bosanskog Petrovca, njemačka Vrhovna komanda oružane sile nastavljala je sa pripremama odbrane okupiranog Balkana, posebno na našem prostoru pravaca u dolinama Une i Neretve. Te pripreme su počele još 26. jula, kada je u vezi s nepovoljnim razvojem situacije na Siciliji, Hitler u direktivi broj 48, između ostalog, naveo i slijedeće:³⁰³

... »U slučaju da se neprijateljske operacije sa Sicilije prenesu na kopno južne Italije, moraće se računati takođe sa neprijateljskim napadom na istočnu obalu Jadranskog mora sjeverno od Otrantskog prolaza.

Neprijateljsko komandovanje bazira svoje planove pored ostalog još i na ustaničke pokrete u unutrašnjosti Jugoistočnog prostora ...«

Predviđajući da će Italija u najskorije vrijeme kapitulirati, njemačka Vrhovna komanda oružane sile formirala je na Balkanu nove operativne komande i dovela pojačanja.

Formirana je još jedna grupa armija, nazvana F, sa sjedištem komande u Beogradu. Komandant, baron general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks. On je ujedno postavljen i za komandanta Jugoistoka, odnosno Balkana. Dotadašnji komandant Jugoistoka i grupe armija E, general-pukovnik Aleksandar Ler, postavljen je sa svojom armijom za komandanta Grčke, i potčinjen novom komandantu Jugoistoka.

Na teritoriji Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Albanije sve njemačke i kvislinške jedinice stavljene su pod komandu Štaba 2. oklopne armije. Taj štab je prekomandovan sa fronta u Sovjetskom Savezu na čelu sa general-pukovnikom Lotarom Rendulicem.

Komandant Jugoistoka, general feldmaršal von Vajks, preuzeo je komandu nad grupom armija F i nad 2. oklopnom armijom 26. avgusta 1943.³⁰⁴ Toga dana na teritoriji Bosanske krajine i Dalmacije formiran je njemački 15. brdski armijski korpus, sa sjedištem komande u Banjaluci. Komandant, generallajtnant Rudolf Liters, do tada komandant njemačkih trupa u »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«.³⁰⁵

³⁰² AVII, k. 1626, reg. br. 8/21.

³⁰³ AVII, 1-A, reg. br. 7/15-A.

³⁰⁴ AVII, NAV-N-T-311, Roll 173/161-3.

³⁰⁵ AVII, NAV-N-T-315, Roll 156/924-5.

Na dan formiranja, u njemačkom 15 brdskom korpusu bilo je oko 197.000 vojnika i oficira.³⁰⁶

Dan posle kapitulacije Italije, 8. septembra, Komanda 2. oklopne armije izdala je zapovjest broj 1, kojom je naređeno razoružanje Italijana i posjedanje teritorija koje su držale do tada italijanske okupacione trupe. Istog dana izdao je naređenje i Stab njemačkog 15. brdskog korpusa o rasporedu jedinica u dolinama Une, Sane i donjeg toka Vrbasa. Prema tom naređenju glavne snage 15. korpusa, i to dvije njemačke divizije, raspoređene su na području Bihaća i Bosanskog Petrovca, te Dalmacije do Zadra i Šibenika.

Kao pojačanje, doveden je i njemački 3. SS oklopni korpus, koji je posjeo teritoriju od granice Trećeg Rajha, tj. zapadne granice »Nezavisne Države Hrvatske« s okupiranom Slovenijom, zatim Dugo Selo — rijeka Sava do ušća Une — Una do Bosanske Dubice — cesta Bosanska Dubica — Prijedor do sela Donjeg Jelovca, a zatim na zapad na Blagaj južno od Bosanskog Novog, i od Bosanskog Novog do Slunja uključno.³⁰⁷

Na taj način Nijemci su, obezbjeđujući strategijski pravac dolinu Une, posjeli najjačim snagama područje Bihaća i Bosanskog Petrovca, kao i vrlo značajan saobraćajni čvor Bosanski Novi.

Na operativnoj prostoriji 4. divizije bile su, na dan 11. septembra, raspoređene slijedeće neprijateljeve snage:³⁰⁸ njemačka 373. *Tigar* divizija sa sjedištem svoga štaba u Bihaću, zatim 383. pješački puk u selu Jezero, 384. puk u Bosanskom Petrovcu i 373. artiljerijski puk u Bihaću. Zatim, manje jedinice 373. divizije pokrivala su slijedeća mjesta: Nebljusi, Vaganac, selo Kralje, selo Ribić, Kulen Vakuf, selo Mazin, Banjaluka, Vrtoče, Bosanska Krupa, Otoka i Sisak.

Ustaško-domobranske jedinice na toj prostoriji su bile: 2. ustaško-domobranski lovački zdrug sa štabom u Bosanskoj Krupi, 3. ustaško-domobranski brdski zdrug — štab u Prijedoru, 4. ustaško-domobranski lovački zdrug — štab Banjaluka, Dobrovoljačko domobranska pukovnika *Banjaluka* i komanda 3. policijske oblasti njemačke policije u Banjaluci. Sve navedene njemačke i ustaško-domobranske jedinice bile su pod komandom Štaba njemačke 373. divizije.

Neposredno prije dolaska njemačkog 3. SS korpusa u dolinu Une, komanda njemačke 373. divizije naredila je 2. bojni 12. ustaško-domobranske pukovnije i dopunskoj četi Dopunskog erzac (Ersatz) bataljona iste divizije, da prodru zapadno od Bosanske Dubice i obezbjede cestu Bosanska Dubica — Bosanska Kostajnica.

Te neprijateljeve jedinice će između 30. avgusta i 1. septembra zapaliti selo Komlenac, a stanovništvo odvesti u logor.³⁰⁹

Drugog septembra, radi odbrane šireg rejona Banjaluke i komunikacije Banjaluka — Prijedor, feld bataljon njemačke 373. di-

306 AVII, VA Frajburg F-35/384.

307 AVII, NAV-N-T-314, Roll 560/887.

308 AVII, NAV-N-T-314, Roll 56/911-14.

309 AVII, NAV-N-T-315, Roll 2171/189.

vizije sa četom ustaša i 2. četničkom brigadom Bosansko-krajiškog četničkog korpusa, napao je 2. septembra iz Bronzanog Majdana jedinice 13. brigade. U žestokoj borbi neprijatelj je razbijen i odbačen u sela Obrovac i Stratinsku. Ubijeno je 10 Nijemaca i neutvrđen broj ustaša i četnika. Zarobljeno je 16 neprijateljevih vojnika, od kojih je 9 Čerkeza, 4 četnika i 3 Nijemca.³¹⁰ Zaplijenjena su J3 šarča, 3 automata, 3 signalna pištolja, 15 granata, 7 pušaka i 2 pištolja.

Podgrmečki odred je na cesti Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac zarobio 3. septembra 15 Nijemaca koje je uputio u Štab 4. divizije. Komandant Odreda Milančić Miljević, moli u dopisu Štab 4. divizije da pokuša zamjeniti zarobljene Nijemce za aktiviste NOP-a, Beću i Ismeta Šehića iz Bosanske Krupe, te Muhameda Bilajbegovića iz Sanskog Mosta.³¹¹

Predviđajući u bliskoj budućnosti veće pokrete jedinica 4. divizije, Štab otpočinje i odgovarajuće pripreme. Prije svega nastoji da se konsoliduju veći sastavi — brigade, koje su do tada u borbi sa neprijateljem dejsvovala odvojeno po bataljonima i na široj prostoriji. Zatim, tu su i novoformirane jedinice — bataljoni i novomobilisani borci. Zato Štab 4. divizije postepeno okuplja svoje jedinice i šalje ih na odmor.³¹² Tako, 7. septembra, povlači 6. brigadu u rejon Sanskog Mosta na odmor u sela Dabar, Kruhari i Tomina. Taj odmor biće, u stvari, priprema za pokret 6. brigade prema Dalmaciji. Brigada se nalazila u tom rejonu do 16. septembra 1943.³¹³

Za to vrijeme 10. brigada s bataljonom Grahovsko-peuljskog odreda *Gavrilo Princip* i Udarnim bataljonom Drvarsko-petrovačkog odreda, napala je četnike u rejonu Knina, planine Šatora i Staretine.³¹⁴

Prvo su se 3 bataljona prebacila noću 12. septembra na planinu Pleševicu i desno od sela Golubića, zauzeli 30 ozidanih bunkera na Pleševici i tako odsjekli četnike u selu Strmici od Knina. Ostala 3 bataljona gonila su četnike brigade *Petar Mrkonjić* Dinarske četničke divizije. Na Pleševici je raspršena ta četnička brigada. Potom je vođena 2 sata borba na visu Kordunaša. Ubijeno je 6 četnika. Ostali četnici pobjegli su ka Topolju i Kozjaku. U nastupanju preko Mračaja i Surdupa, zarobljeno je 15 četnika, a mnogo više ubijeno i ranjeno. Goneći razbijene četnike jugoistočno od Knina, 10. brigada susrela se u selu Polači u Dalmaciji sa dalmatinskim partizanskim jedinicama.

Dva dana kasnije (14. avgusta), 10. brigada sa Drvarsko-petrovačkim i Grahovsko-peuljskim odredom progoni četnike brigade *Starac Vujadin* Dinarske četničke divizije na planinama Šatoru i Staretini. Četnici su se povukli u Rorske Podove.

³¹⁰ AVII, k. 1626, reg. br. 9/21.

³¹¹ AVII, k. 1630, reg. br. 22/4.

³¹² AVII, k. 767-A, reg. br. 13/5.

³¹³ AVII, k. 774, reg. br. 12/9.

³¹⁴ AVII, k. 456, reg. br. 19/1-6.

Za vrijeme akcije na Šatoru, stiglo je obavještenje Štabu 10. brigade da su domobranske snage u selu Prkosima na terenu Bosanskog Petrovca slabe, i da bi se u slučaju napada predale.³¹⁵ Međutim, obavještenje je bilo netačno. Naime, na području Bosanskog Petrovca i Kulen Vakufa bile su raspoređene jedinice 384. puka njemačke 373. divizije, ojačane rasporedom u Vrtoču sa protivtenkovskim bataljonom 373. divizije i 2. divizionom 373. artiljerijskog puka. Prema tome u to vrijeme nije bilo domobranskih snaga na području Bosanskog Petrovca. U rejonu Prkosa bili su Nijemci jačine oko 1.700 vojnika i oficira, naoružanih velikim brojem topova, minobacača i automatskim oružjem.³¹⁶ Te jedinice obezbjeđivale su komunikaciju prema obali Jadranskog mora.

Na osnovu netačnih obavještenja, Štab 10. brigade uputio je 2 bataljona da napadnu Prkose i zarobe posadu. Noću 17/18. septembra dva bataljona 10. brigade, Udarni i Vakufska četa Drvarsko-petrovačkog odreda, ukupne jačine oko 650 boraca, napali su na 3 puta jače snage Nijemaca u selu Prkosima. Nijemci su u Prkosima imali 12 minobacača, bateriju haubica, bateriju topova i veliki broj automatskog oružja. Kada je počeo napad, Nijemci su pružili žestok otpor otvarajući vatru iz svih oružja. Međutim, jedinice 10. brigade i Drvarsko-petrovačkog odreda u silovitom naletu zauzele su okolne dominirajuće tačke i prodrle usred uporišta. Zaplijenjena je baterija haubica, koja se nije mogla izvući, pa je uništena. Zaplijenjeno je i 6 teških minobacača, 20 *šaraca* i nešto pušaka. Ubijeno je i ranjeno oko 270 Nijemaca, a ubijeno je i 28 konja.³¹⁷ Prodor u neprijateljevo uporište izvođen je ručnim bombama i jakom vatrom iz puškomitraljeza. I dok je vođena borba za konačno uništenje neprijatelja, Nijemcima je stigla pomoć od Bihaća, Bosanskog Petrovca i Kulen Vakufa, ukupno oko 3.000 Nijemaca. Pred mnogo nadmoćnijim neprijateljem oba bataljona 10. brigade i bataljon Drvarsko-petrovačkog odreda povukli su se, vodeći sa sobom 40 zarobljenih Nijemaca. Zaplijenjeno je i mnogo odjeće i obuće.

Gubici 10. brigade bili su 8 poginulih i 20 ranjenih boraca.³¹⁸

Među teže ranjenim bila je i borac — bombaš Marija Bursać, 20 godišnja djevojka iz Drvara. Herojski se borila bacajući bombe u neprijateljeve rovove i bunkere, dok nije teže ranjena u desnu nogu. Borila se nakon ranjavanja 4 dana za život.

Poslije njene smrti na prijedlog Štaba 10. brigade, Štaba 4. divizije i Štaba 2. korpusa, Vrhovni komandant Josip Broz Tito odlikovao je Mariju Bursać Ordenom narodnog heroja.

Dok su vođene borbe na području Bosanskog Petrovca, Bosanskog Grahova, Glamoča, Mrkonjić-Grada i Manjače, Podgrmečki odred dejstvovao je u dolinama Une i Sane.

Diverzantska grupa ovog odreda porušila je 11. septembra prugu između Prijedora i Bosanskog Novog, Tom prilikom ubijeno je

315 AVII, k. 456, reg. br. 19/1-6.

316 AVII, NAV-N-T-314, Roll 56/911.

•w AVII k. 790, reg. br. 1/3.

318 AVII, k. 766, reg. br. 34/3.

6 neprijateljevih vojnika.³¹⁹ Ista diverzantska grupa uništila je 13. septembra voz u Blagaju kod Bosanskog Novog. Ubijeno je 84 neprijateljeva vojnika i 2 oficira, a 17. septembra uništen je transportni voz na pruzi Prijedor — Bosanski Novi.

Stalnim prilivom novih boraca formiran je 18. septembra u Podgrmečkom odredu ponovno jedan bataljon umjesto bataljona koji je upućen 4. septembra u 1. proletersku diviziju. Prema tome za svega 14 dana Podgrmečki odred opet je imao 900 boraca.

Na području Kozare. 11. brigada u dolini Sane, između Prijedora i Bosanskog Novog kod sela Petkovca, napala je 10. septembra kolonu 11. gorske pukovnije 3. gorskog ustaško-domobranskog zdruga. Zarobljeno je 68 domobrana, a veliki broj ubijen i ranjen.³²⁰ Pruga je razorena.

Od 11. do 21. septembra 11. brigada se postepeno prikupljala na terenu Bosanske Gradiške radi smotre koju je naredio Štab 2. bosanskog korpusa.

Smotra je održana 22. septembra u selu Jablanici, na proplanku zvanom Indija u 10 sati. Na smotri su govorili predstavnik Štaba 2. korpusa Ilija Došen, delegat Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Sefket Maglajlić i politički komesar 11. brigade Milan Vrhovac. Brigada je tada imala 4 bataljona, bateriju topova i prateću četu, s ukupnim brojnim stanjem od oko 1.160 boraca.

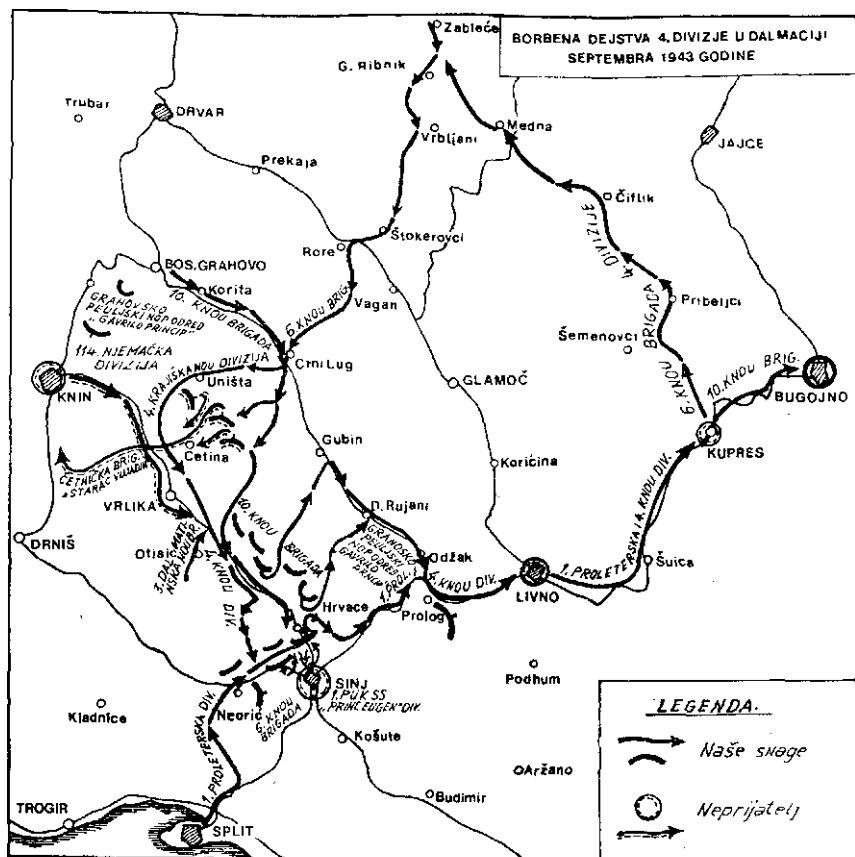
BORBE U DALMACIJI

Anglo-američke armije iskrcale su se 12. septembra 1943. na južno kopno Italije. U međuvremenu Komanda njemačkog 15. brdskog korpusa prebacila je 9. i 10. septembra avionima iz Mostara 2.000 vojnika 7. SS divizije u Sinj, koji su zajedno sa 27. ustaškom bojnom razoružali 25. puk italijanske divizije *Bergamo*. Potom su pristupili pripremama za brz prodor prema Splitu.

Poslije kapitulacije Italije (8. septembra), jedinice NOV i PO Dalmacije oslobodile su Split i veliku teritoriju oko grada sve do Makarske, Sinja, Knina i Šibenika. Narod Dalmacije, zajedno sa dalmatinskim brigada i NOP odredima, razoružao je italijanske vojne jedinice. Zaplijenjene su ogromne količine oružja, municije i druge ratne opreme koja se nalazila u Splitu i okolnim mjestima. Predviđajući da će Nijemci brzo dovući pojačanja i izvršiti prodor prema Splitu, komanda 4. operativne zone Dalmacije ubrzano je prebacivala oružje i materijalna sredstva, ali je sredinom septembra još uvijek bilo dosta oružja, municije i ostale ratne opreme u rejonu Splita.

Vrhovni štab je prateći razvoj situacije u Dalmaciji, odmah, kada su se Anglo-Amerikanci iskricali na južno kopno Italije, naredio Štabu 1. proleterske divizije da krene iz rejona Bugojna u Split i obezbjedi evakuaciju materijala i oružja na slobodnu teritoriju Bosanske krajine.

«a AVII, k. 456, reg. br. 41/9.
san AVII, k. 29, reg. br. 9/1-51.

Borbena dejstva 4. divizije u Dalmaciji, septembar 1943.

Istovremeno, stiglo je obavještenje Vrhovnom štabu da Nijemci koncentrišu snage i u Kninu. Bilo je jasno da Nijemci pripremaju prodor njemačke 114. lovačke divizije dolinom Cetine prema Sinju.

Da bi privremeno spriječio Nijemcima prodor dolinom Cetine i omogućio 1. proleterskoj diviziji izvlačenje materijala iz rejonu Splita, Vrhovni komandant naređuje Štabu 2. bosanskog korpusa, da dvije brigade 4. divizije krenu najhitnije u Dalmaciju u dolinu rijeke Cetine, i posjednu u rejonu Sinja obje obale Cetine i ne dozvole Nijemcima stvaranje zaprečne linije na tom terenu.

Štab 2. korpusa prenio je naređenje Vrhovnog komandanta Štabu 4. divizije, sa dopunom da jedna brigada po ranijem naređenju Vrhovnog komandanta najhitnije krene u dolinu Une radi zadržavanja njemačkih i ustaško-domobranskih snaga, koje su tih dana vršile ofanzivu na području Like, Korduna i Banije.

Štab 4. divizije donosi odluku da u Dalmaciju krenu 6. i 10. brigada, a na području Podgrmeča da ostane 8. brigada.

U vezi s odlukom, izdata su 15. septembra i potrebna naređenja jedinicama 4. divizije. Posebno je naređeno Grahovsko-peuljskom odred *Gavrilo Princip* da sa 2 bataljona odmah krene na položaje prema Kninu i smjeni 2 bataljona 10. brigade.³²¹

I 8. brigada krenula je 15. septembra sa terena Manjače na područje Podgrmeča i Bihaća. Sa njom je krenuo i zamjenik komandanta divizije Vojo Todorović.

Šesta brigada krenula je 16. septembra iz rejonu Sanskog Mosta preko Ribnika u pravcu Dalmacije. Sa njom su se kretali komandant 4. divizije Petar Vojnović, i politički komesar divizije Boško Šiljegović.

Šesta i 10. brigada su u pokretu preko planine Dinare progonile četnike Dinarske četničke divizije.

Za to vrijeme je Grahovsko-peuljski odred 19. septembra posjeo položaje prema Kninu na planini Pleševici, Debeloj kosi, Crnoj kosi i Kordunašima. Posjedajući položaje na Pleševici, razbio je četničku brigadu *Petar Mrkonjić*. Borbu su vodili 1. i 2. bataljon.

Za to vrijeme 3. bataljon Grahovsko-peuljskog odreda nalazio se na položajima: Prolog, više Prološke Drage na cesti Livno — Sinj. Zauzimajući položaje, 3. bataljon Grahovsko-peuljskog odreda vodio je 2 dana žestoke borbe s ustašama, koje su nastojale da održe teren i tako obezbjede širu okolinu Livna. Borbe su počele 20. septembra, a najžešće su vođene 21. i 22. septembra.

Oko 1.000 ustaša žestoko je napadalo da bi odbacili snage Grahovsko-peuljskog odreda sa Prološke Drage i tako održale vezu cestom za Sinj. U borbi je poginulo 40 ustaša, i tek tada su se povukle. Odred je imao 6 poginulih i 2 ranjena borca.

I 6. brigada je 21. septembra nastavila sa gonjenjem četnika na planini Dinari, a 2. bataljon 10. brigade (ostala 2 bataljona još nisu bila stigla od Bosanskog Petrovca), zajedno sa 3. dalmatinskom brigadom koja se nalazila na sjevernim padinama planine Svilaje, do desne obale Cetine, i drugim dijelom 6. brigade, napali su četnike od Vrlike i sela Kijeva, a 3. dalmatinska brigada prebacivanjem dijela snaga na lijevu obalu Cetine u selo Koljane sa obje strane Cetine. Četnici su razbijeni i protjerani na sjever.³²²

Potom je Štab 4. divizije naredio Štabu 6. brigade da se razmjesti u selu Hrvače, 7 kilometara sjeverno od Sinja, i izvrši pripreme za napad na Sinj.

Štab 4. divizije tada nije bio upoznat da je njemačka Vrhovna komanda, radi odbrane dalmatinske obale i njenog zaleđa naredila 19. septembra njemačkom komandantu Jugoistoka da pojača tenkovima i artiljerijom 7. SS diviziju, sa zadatkom da što prije prođe iz Sinja u Split. Prodor 7. SS divizije podržaće njemačka 114. lovačka divizija iz rejonu Knina, bočnim dejstvom dolinom Cetine preko Vrlike prema Sinju.³²³

Napad 4. divizije na Sinj izvršen je noću 22/23. septembra sa obje brigade (6. i 10. brigadom). Napad nije uspio zbog jakih ne-

ssi AVII, k. 456, reg. br. 29/1-6.

322 AVII, k. 766, reg. br. 2/8.

323 AVII, NAV-N-T-311 Roll 197/46—48.

prijateljevih snaga, a i zbog toga što ostale jedinice nisu napale sa svojih pravaca, kako je to planom bilo predviđeno/¹²⁴

Napad na Sinj ponovljen je i slijedeće noći, 23/24. septembra, ali je opet bio bezuspješan.³²⁵

Od daljih napada se odustalo, jer je Štab 4. operativne zone Hrvatske dobio 23. septembra obavještenja da jake snage Nijemaca nastupaju koncentrično prema Splitu, te naredio Štabu 4. divizije da odustane od daljih napada na Sinj. Umjesto napada na Sinj, Štab 4. divizije dobio je zadatak da posjedne položaje između Vrlike i Sinja, obje obale Cetine, postepeno prebacujući glavne snage 4. divizije na lijevu obalu rijeke, obezbeđujući prolaz 1. proleterskoj diviziji iz rejona Splita sa ratnim materijalom.³²⁶

Štab 4. divizije kad je primio to naređenje, naredio je Štabu 10. brigade da posjedne cestu Vrlika—Sinj sa 4 bataljona i ne dozvoli njemačkoj 114. lovačkoj diviziji dalji prodor prema Sinju.³²⁷

Štab 4. divizije naredio je Štabu 6. brigade da brani pravac Sinj — Muć, da cestu minira i da napadne i razbije neprijatelja ako se pojavi na tom pravcu. Zatim, da održava vezu sa 10. brigadom na lijevom krilu. Ratni plijen ne dovoziti u selo Hrvače, nego ga odmah dijeliti jedinicama.³²⁸

S obzirom na vrlo tešku situaciju za izvlačenje ranjenika i materijala sa područja Splita, kao i 1. proleterske divizije, Štab 4. divizije naredio je 25. septembra štabovima 6. i 10. brigade da do kraja uporno brane pravce od Vrlike prema Sinju i od Sinja prema Muću, Klisu i Splitu.

Prema tom naređenju, 6. brigada dobila je zadatak da spriječi nadiranje neprijatelja cestom Sinj — Muć prema Neoriću i Sićanu na položajima Majenka Glavica, s tim da na cesti postavi protivtenkovski top za tučenje tenkova, a 10. brigada da zatvori pravce Sinj — Vrlika i Zelovo — Hrvače, raspoređujući snage u Potravlju, Maljkovu i Otišiću.

Štab 4. divizije upoznao je štabove brigada o značaju ovog zadatka i upozorio ih da od toga zavisi da li će 1. proleterska divizija izvući iz Splita ogromne količine ratnog materijala, motorizacije i veći broj tenkova, koje i Nijemci žele da zaplijene. Taj zadatak njemačke jedinice dobile su još 9. septembra, kada je Komanda njemačke 2. oklopne armije u armijskoj zapovjesti broj 1 (Plan »Akse«,) između ostalog, pisala potčinjenim jedinicama:³²⁹

... »4.) Najvažniji zadatak u prvo vrijeme je da se što je moguće brže razoruža italijanska vojska. Treba, već prema situaciji, ubrzano isporučiti borbene pokretne odrede, a auto-kolone iskoristiti za pozadinske dijelove...

Pri tome treba uzimati sve oružje, u prvom redu teško, municiju, motorna vozila, kola, konje, tovarna grla, sredstva veze, pogonsko gorivo i ostali ratni materijal. Sopstvene jedinice treba da budu potpuno motorizovane, a eventualni manjak oprema treba popuniti...«

324 AVII, k. 766, reg. br. 34/3.

325 AVII, k. 766, reg. br. 14/8.

326 AVII, k. 766, reg. br. 20/8.

327 AVII, k. 766, reg. br. 22/8.

328 AVII, k. 766, reg. br. 26/8.

329 NAV-N-T-314 Roll 557/1002-12.

Devet dana kasnije (18. septembra), pisao je komandant Jugostoka Komandi njemačke 2. oklopne armije slijedeće:³³⁰

... »Zbog teškog stanja Rajha na Istočnom frontu, što detaljnije prikupiti plijen od Italijana. U Sarajevu formirati artiljerijsko-tehnički štab za područje Hrvatske. Stavlja se na dušu ovaj sveti zadatak za otadžbinu svakom posebnom vojniku, podoficiru i oficiru...«

Šesta i 10. brigada vodile su upornu i odsudnu borbu sa jedinicama 7. SS i njemačke 114. lovačke divizije, koje su vršile juriš za jurišem, ali su svaki put bile odbijene. Sve do 26. septembra uveče jedinice 4. divizije zadržale su Nijemce kod Sinja i kod sela Koljane na pravcu Knina, dok se nisu sve jedinice 1. proleterske divizije prebacile na lijevu obalu rijeke Cetine i produžile prema Livnu. Noću, 26/27. septembra, po naređenju Štaba 4. divizije 10. brigada je od Biteljića do Obrovca neposredno obezbjeđivala začelje kolone 1. proleterske divizije preko Dinare do Livna. Šesta brigada, koja je u toku 26. septembra preuzela položaje u Zelovu i Otišiću, prebacila se preko Cetine u Dabar i Vučipolje. Tu je 27. septembra, sa 10. brigadom u selu Biteljiću, vodila zajednički najžešću borbu sa njemačkom 114. lovačkom divizijom. Potom je po naređenju Štaba 4. divizije izvršila pokret preko Dinare u sela Šajković i Rujane, obezbeđujući bok kolone 1. proleterske divizije.³³¹

Snagama 1. proleterske i 4. krajiške divizije, koje su se noću 26/27. septembra prebacile preko Cetine i produžile za Livanjsko polje, Vrhovni komandant je radio-depešom naredio:³³²

... »Štabu 1. proleterske divizije.

Odmah sa Dalmatincima i Krajišnicima zauzmite Livno i Kupres. Pripremite i tenkove. Livno je važno zbog povezivanja sa Dalmacijom...«

U Livnu je tada bio 5. ustaški zdrug jačine od oko 4.000 ustaša. U Kupresu je bila Dobrovoljačka bojna ustaša jačine oko 700 ustaša. Napad na ustaše u Livnu i Kupresu planiran je za 2/3. oktobra, ali su ustaše pobjegle i ne primajući borbu. Tako su oslobođeni Livno 3. oktobra, a Kupres 4. oktobra.

U Livnu je 10. brigada 3. oktobra izašla iz sastava 4. divizije i ušla u sastav 5. krajiške divizije.³³³

U borbama u Dalmaciji, 6. i 10. brigada zaplijenile su veće količine odjeće, obuće, 30 sanduka municije, 10 *šaraca*, 3 tromblonske puške, 4 haubice, 2 laka mitraljeza, jedan minobacač, 5 automata, jedan teški mitraljez, 4 revolvera, 30 pušaka i drugu ratnu opremu. Uništena su 4 kamiona i porušeno 600 metara pruge.³³⁴

Dok su 6. i 10. brigada vodile borbu u Dalmaciji, 8. brigada 4. divizije vodila je na području Podgrmeča žestoke borbe sa Nijemcima i ustašama.³³⁵

330 AVII, NAV-N-T-313 Roll 200/7461981-982.

331 AVII, k. 774, reg. br. 13/9.

332 AVII, k. 706, reg. br. 1/108-15.

333 AVII, k. 766, reg. br. 34/3.

334 AVII, k. 456, reg. br. 10/1-7.

335 izudin Čaušević, 8. *KNOU brigada*, str. 149—150.

Na cesti Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac, ispod Risove Grede u planini Grmeču, 3. i 4. bataljon 8. brigade, postavili su 21. septembra zasjedu neprijatelju. Prednji dio neprijateljeve kolone bio je potpuno razbijen. Ubijeno je 15, a zarobljeno 20 neprijateljevih vojnika. Plijen: puškomitraljez *šarac*, 2 puškomitraljeza »brno«, jedan mali minobacač sa 20 mina, jedna tromblonska puška sa 8 tromblona, 2 automata (šmajsera), 2 revolvera i druga ratna oprema.

Istog dana 2 bataljona ove brigade sa jednim vodom Podgrmečkog odreda, dočekali su 2 kamiona sa vojnicima između Čardaka i Risove Grede. Oba kamiona su zapaljena, a poginula su 3 njemačka oficira i više vojnika. Plijen: 3 puške, 2 šmajsera, 2 pištolja i druga ratna oprema.

Zasjedu između Čardaka i Bosanske Krupe postavili su 3. i 4. bataljon 8. brigade 23. septembra. Neprijatelj je naišao iz Krupe i tom prilikom ubijeno je 6 Nijemaca, a zarobljeno 4 oficira i 12 vojnika. Plijen: jedan puškomitraljez, 16 pušaka, jedan automat i druga ratna oprema.

Istog dana Podgrmečki odred, na cesti Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac dočekao je 4 kamiona neprijateljevih vojnika. Kamioni su uništeni, kao i jedan top i teški minobacač. Ubijeno 60 neprijateljevih vojnika.³³⁶ Vlastiti gubici jedan poginuo i 6 ranjenih boraca.

Nijemci su jednovremeno napali 8. brigadu od Bosanske Krupe i od Bihaća 27. septembra. Podržavalo ih je 8 tenkova. Borba je vođena cijeli dan. Nijemci su uveče protjerani natrag u Bosansku Krupu i Bihać uz veće gubitke. Gubici 8. brigade jedan poginuo i jedan ranjeni borac.

Nijemci su krajem septembra s ustašama i domobranima, zbog siakodnevnih napada jedinica 4. divizije i velikih gubitaka, bih primorani da napuste uporišta u Risovcu, Krnjeuši, Oštrelju i Bosanskom Petrovcu. Tada se Podgrmečki odred, po naređenju Štaba 4. divizije prebacio na teren Sanskog Mosta i Prijedora.

Za vrijeme borbi 8. brigade i Podgrmečkog odreda na području Podgrmeča 11. krajiška brigada vodila je borbe sa neprijateljevim posadama i uporištima i kolonama u prolazu.

Jedinice 11. brigade izvršile su 25. septembra napad na jako utvrđeno neprijateljevo uporište Petkovic, na pruzi između Bosanskog Novog i Prijedora. Silovitim napadom 11. brigade ubijeno je i ranjeno 60 neprijateljevih vojnika, a 62 zarobljena. Svi su pripadali 9. satniji 3. bojne 11. gorske pukovnije. Plijen: 52 puške, 3 puškomitraljeza, jedan automat, jedan teški minobacač, 5 kazana i druga ratna oprema.

Istovremeno, 24. septembra, ostale jedinice 11. brigade napale su na južnim obroncima Kozare na Gugunovoj Glavici neprijateljevi! posadu, raspršili je i zarobili 8 neprijateljevih vojnika. Plijen: 8 pušaka i jedan puškomitraljez.

336 AVII, k. 456, reg. br. 41/9.

Jedinice 11. brigade napale su 26. septembra neprijatelja u Dobrljinu i porušile prugu između Dobrljina i Bosanskog Novog. Zarobljeno je 29 neprijateljevih vojnika. Plijen: 2 puškomitraljeza, 26 pušaka, 5 sanduka municije i jedan sanduk ručnih bombi. Gubici brigade jedan poginuo borac i 7 ranjenih.

Prvi bataljon 11. brigade porušio je 28. septembra prugu između Blagaja i Svodne i zarobio 7 domobrana. Plijen: jedan puškomitraljez i 6 pušaka.

Drugi bataljon 11. brigade u selu Hadžimehtić, 12 kilometara južno od Prijedora, zarobio je 29. septembra četničke četnika 2. četničke brigade Bosansko-krajiškog četničkog korpusa.

Rezultati borbi od početka juna do kraja septembra bili su sljedeći: *gubici neprijatelja*: poginulo 1.353, ranjeno 1.900 i zarobljeno 1.100 neprijateljevih vojnika. Naši gubici: poginula 84 borca i rukovodioca, ranjeno 226, zarobljeno 5 i nestalo 5.

— *ratni plijen*: 964 puške, 101 puškomitraljez, 8 teških mitraljeza, jedan laki mitraljez, 14 teških minobacača, 10 topova i haubica, 30 automata, 27 revolvera, 4 tromblonske puške, 183.000 puščanih metaka, 178 mina za minobacač, 1.415 topovskih i haubičkih granata, 724 ručne bombe, 8 tromblona, 4 sanduka eksploziva, 50 bicikla, radio-stanica i 30 konja tovarnih;

— *uništeno*: 44 kamiona, oboren i spaljen jedan njemački avion, onesposobljeno 8 haubica, onesposobljeno 4 topa, spaljeno 6 automobila, uništeno 30 bicikla, uništen jedan minobacač, uništeno 7 željezničkih vagona i uništena jedna lokomotiva.